

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
EDUKOLOGIJOS KATEDRA

Asta Kuliešienė

Edukologijos (Vaikų teisių apsaugos vadybos) magistrantūros studentė

**VAIKŲ IŠ SOCIALIAI REMTINŲ ŠEIMŲ ANKSTYVOJI ADAPTACIJA
IKIMOKYKLINIO UGDYMO ĮSTAIGOSE**

Magistro darbas

Mokslinė vadovė:
Prof.dr. D. Malinauskienė

Šiauliai, 2013

Darbas originalus Asta Kuliešienė

(studentės parašas)

TURINYS

SANTRAUKA.....	3
ĮVADAS.....	5
1. TEORINIAI VAIKŲ IŠ SOCIALIAI REMTINŲ ŠEIMŲ ADAPTACIJOS YPATUMŲ ASPEKTAI.....	9
1.1. Vaiko ir vaikystės periodo reikšmingumas tolimesniam žmogaus gyvenimui.....	9
1.2. Šeimos apibrėžties pokyčiai šiuolaikinėje visuomenėje teisiniu, socialiniu, ekonominiu aspektu.....	10
1.3. Socialiai remtinės šeimos samprata, charakteristika bei jose augančių vaikų situacija.....	15
2. VAIKŲ ANKSTYVOSIOS ADAPTACIJOS PROBLEMAS IKMOKYKLINĖSE ĮSTAIGOSE.....	18
2.1. Adaptacijos samprata ir jos rūšys.....	18
2.2. Ikimokyklinio amžiaus vaikų socialinių gebėjimų įtaka ankstyvajai adaptacijai.....	21
2.3. Veiksniai, lengvinantys ir sunkinantys vaikų adaptaciją ikimokyklinėse įstaigose.....	25
2.4. Prevencinės priemonės, lengvinančios vaikų adaptaciją	28
3. VAIKŲ IŠ SOCIALIAI REMTINŲ ŠEIMŲ ANKSTYVOSIOS ADAPTACIJOS YPATUMŲ EMPIRINIS TYRIMAS.....	33
3.1. Tyrimo metodika ir tiriamosios imties charakteristika.....	33
3.2. Pedagogų nuomonių apie vaikų iš socialiai remtinų šeimų ankstyvosios adaptacijos ypatumus rezultatų analizė.....	37
3.3. Tėvų požiūrių į vaikų ankstyvosios adaptacijos problemas rezultatų analizė.....	37
IŠVADOS	54
REKOMENDACIJOS	57
LITERATŪRA.....	58
PRIEDAI	62

SANTRAUKA

VAIKŲ IŠ SOCIALIAI REMTINŲ ŠEIMŲ ANKSTYVOJI ADAPTACIJA IKIMOKYKLINIO UGDYMO ĮSTAIGOSE

Magistro darbas

Tyrimo aktualumas. Šiuolaikinėje industrinėje visuomenėje, kai susiklostė sudėtingos ekonominės sąlygos, iš esmės pakito ir bendravisuomeninė šeimos samprata. Vaikas kasdien suvokia realią tikrovę ir pats joje dalyvauja perimdamas iš tėvų įvairias elgesio, veiklos, charakterio savybes. Pakitusiose socialinėse ekonominėse sąlygose, tam tikros grupės žmonių jaučiasi nesaugios, joms sunku prisitaikyti prie šiuolaikinio gyvenimo tempo, adaptuotis prie socialinių ekonominių ir politinių pokyčių. Ypatingai didelis nedarbo lygis išryškino šeimų, gaunančių mažas pajamas, socialines problemas.

Tyrimo objektas – vaikų iš socialiai remtinų šeimų ankstyvoji adaptacija ikimokyklinio ugdymo įstaigose.

Tyrimo hipotezė – ikimokyklinio amžiaus vaikų iš socialiai remtinų šeimų ankstyvoji adaptacija yra sudėtingesnė ir problematiškesnė, negu vaikų augančių darniose šeimose.

Tyrimo tikslas – ištirti vaikų iš socialiai remtinų šeimų ankstyvosios adaptacijos ypatumus ikimokyklinėse įstaigose.

Tyrimo metodai:

1. Pedagoginės, sociologinės, psichologinės literatūros ir teisės aktų bei dokumentų analizė.
2. Anketinė tėvų ir ikimokyklinio ugdymo pedagogų apklausa.
3. Tyrimo duomenų statistinė analizė.

Tyrimo imtis ir vieta. Tyrime dalyvavo 185 apklaustieji: 87 tėvai ir 18 ikimokyklinio ugdymo pedagogų, iš Kauno miesto Dainavos mikrorajono ikimokyklinio ugdymo įstaigų, kurie stebėjo ir įvertino 80 vaikų elgesį. Magistro darbą sudaro santrauka, įvadas, trys skyriai, išvados ir rekomendacijos, literatūros sąrašas, 3 priedai. Darbą iliustruoja 18 lentelių.

Atlikus tyrimą galima teigti, kad visaverčiam vaikų vystymuisi teigiamą reikšmę turi gyvenimas šeimoje, kurioje yra abu tėvai. Tyrimo metu nustatyta, kad socialiai remtinose šeimose augantys vaikai, neturi sąlygų pilnaverčiam vystymuisi ir socializacijai. Socialinių įgūdžių turėjimas arba neturėjimas daro įtaką vaiko ankstyvosios adaptacijos procesui. Tyrimas parodė, kad pradėjus lankyti ikimokyklinio ugdymo įstaigą vaikams iš socialiai remtinai šeimų, teigiamų rezultatų galima pasiekti glaudžiai bendradarbiaujant tėvams, pedagogams ir įstaigoje dirbantiems specialistams. Būtent toks bendradarbiavimas palengvina vaikų ankstyvosios adaptacijos procesą.

SUMMARY

Early Adaptation in Preschool Education for Children from socially disadvantaged families

Master Thesis

The relevance of the research. In modern industrial society, with difficult economic conditions, the family concept has been substantially altered. A child on a daily basis understands the reality and takes part in it taking over the characteristics of parental behavior, actions and temper. Certain groups of people feel unsafe in changed socio-economic conditions. They are difficult to adapt to the pace of modern life, to the socio-economic and political changes. Extremely high unemployment highlighted social problems of the families with low income

Object of the research - early adaptation in pre-school education for children from socially disadvantaged families.

Hypothesis of the research - early adaptation of preschool children from socially disadvantaged families is more complex and problematic than children growing in cohesive families.

Aim of the research - to investigate the early adaptation characteristics in preschools for children from socially disadvantaged families.

Methods of the research:

1. Analysis of pedagogical, sociological and psychological literature as well as legislations and documents.
2. Parents and preschool teachers' survey.
3. Statistical analysis of research data.

The scope of the research.

The study involved 185 respondents: 87 parents and 18 preschool teachers from the preschools of Kaunas Dainava district; who monitored and evaluated the behavior of 80 children.

Masters thesis consists of three parts, conclusions, a list of referente, 3 annexes. The work is illustrated by 18 tables.

The study suggests that the living in a family with both parents has a positive value in a full-fledged development of children. The study shows that children from disadvantaged families have no conditions for full development and socialization. Social skills possession or lack of it has an impact on children's early adaptation process. The study revealed that positive results for children from socially disadvantaged families when attending pre-school can be achieved in close collaboration with parents, educators and institution specialists. Such exact cooperation facilitates children's early adaptation process.

IVADAS

XXI amžius jau dabar yra įvardijamas kaip dramatiškų pokyčių laikotarpis. Šiuos pokyčius jaučiame kasdienėje savo gyvenimo aplinkoje (šeimoje, darbovietėje, švietimo įstaigose). Kiekvieną iš mūsų vienaip ar kitaip paliečia ir tie pasikeitimai, kurie vyksta šalyje, Europoje ar pasaulyje. Kalbėdami apie socialinius pokyčius, tai yra fundamentalius kultūros, socialinės struktūros ir žmonių elgsenos modelių pasikeitimus, sociologai atkreipia dėmesį, kad viena svarbiausių šių pokyčių varomųjų jėgų yra žmonių populiacijos pasikeitimai, kitaip tariant, gyventojų skaičiaus, struktūros, jų teritorinio pasiskirstymo pokyčiai (Kanopienė, 2008).

Šiuolaikinėje industrinėje visuomenėje, kai susiklostė sudėtingos ekonominės sąlygos, iš esmės pakito ir bendravisuomeninė šeimos samprata (Leliūgienė, 2003). Svarbiausia ir artimiausia vaikui bendrija yra šeima. Tai unikali socialinė institucija, nes joje pratęsiama gyvybė, individas tampa tam tikros grupės narys; čia prasideda ankstyvoji jo socializacija (Kvieskienė, 2005). Kaip teigia D. Gaigalienė (2000), šeima – pati artimiausia vaiką supanti aplinka, kurioje formuojasi jo požiūris į žmones, aplinką, pasaulį ir save šiame pasaulyje. Šeima veikia vaiką per jo ir tėvų kasdieninį bendravimą, kaitą bendravimo strategijoje, mainant fizines manipuliacijas su vaiku ir didinant aiškinimo, diskutavimo, pagrindimo situacijas šeimoje ir ją supančioje aplinkoje (Glebuvienė, Čiumakova, 2005). Vadinasi, vaikas kasdien suvokia realią tikrovę ir pats joje dalyvauja perimdamas iš tėvų įvairias elgsenos, veiklos, charakterio savybes. Šeimos fenomeno tyrėjai (Bajoriūnas, 2000, Miškinis 2003, Uzdila, Kvieskienė, 2005) savo darbuose nurodo, jog dauguma šiuolaikinių tėvų yra jauni, jiems trūksta žinių ir patyrimo bendraujant su vaikais. Kiti tėvai vaikų susilaukia jau vyresni, pasiekę karjerą, - jie pernelyg rūpinasi savo vaikais, išaugina juos šiltnamio sąlygomis arba visai nesirūpina. Tyrėjai taip pat pastebi, jog pastaruoju metu šeimose iškilo daug problemų: didėjantis nedarbas, finansiniai sunkumai griauja ir tėvų psichinę pusiausvyrą. Tokiomis socialinėmis ekonominėmis sąlygomis,

tam tikros grupės žmonių jaučiasi nesaugios, joms sunku prisitaikyti prie šiuolaikinio gyvenimo tempo, adaptuotis prie socialinių ekonominių ir politinių pokyčių. Todėl akivaizdu, jog gyvenimo pilnatvė ar jos stoka geriausiai juntama šeimoje, kurioje turėtų būti sudaromos geriausios sąlygos šeimynykščiams jaustis laimingiems (laiminga vaikystė, laimingas vyras, žmona). Kaip nurodo K. Miškinis (2003), tai sukuria geistiną gyvenimo ritmą, daro šeimos narių gyvenimą turiningą ir prasmingą.

Dauguma šeimų rūpinasi savo vaikais ir nori, kad jiems gerai sektųsi. Tačiau dažnai vien darnios šeimos sutarimo, švelnumo ir meilės vaikams, noro juos matyti laimingus ir gerus žmones nepakanka geram pedagoginiam rezultatui pasiekti. Pastarieji metai rodo, jog Lietuvoje išryškėjo dideli socialiniai skirtumai, sąlygojantys visuomenės kultūrinį, dvasinį ir dorovinį nuosmukį. Ypatingai didelis nedarbo lygis išryškino šeimų, gaunančių mažas pajamas, socialines problemas. Todėl galima numanyti, jog šios socialinės ir ekonominės priežastys bei tėvų menka pedagoginė patirtis, reikiamų žinių stoka, gali vesti prie to, kad tėvai nebesugeba efektyviai perteikti tuos puikius charakterio, pasaulėžiūros bruožus, kurie jiems, kaip asmenybėms, būdingi. V. V. Stolin (1989), A. M. Prichožan (2000) nurodo, jog dar nėra pakankamai išsiaiškinta, kaip neigiami socialiniai ir ekonominiai pokyčiai veikia žmogų jo ankstyvajame gyvenimo periode, kuomet jis yra tikslingai rengiamas gyvenimui ir veiklai suaugusiųjų pasaulyje: įgyja pirmas elementarias žinias, pradinio mąstymo įgūdžius, palaipsniui perima vis sudėtingesnes elgesio taisykles, vertybes. Autoriai nurodo, jog jei tėvai patiria sunkumų, juos patirs ir vaikai. Sunkumai ir problemos gali įtakoti vaiko asmenybės raidą, galimybes prisitaikyti, tai yra adaptuotis vaikų kolektyve, o vėliau ir visuomenėje. Tyrėjai T. Moore, 1966, M. Cooperis, 1966, K. Lovellis, 1973 savo darbuose akcentuoja socialinių ir ekonominių faktorių įtaką vaikų adaptacijai: tėvų išsilavinimą, socialinį statusą, šeimos tarpusavio santykių kokybę, tėvų ir vaikų bendravimo stilius ir poziciją, auklėjimo kokybę, šeimyninio gyvenimo sąlygas. Visa tai sudaro galimybes atsirasti vaikų adaptacijos kolektyve, gebėjimo bendrauti su kitais vaikais sunkumams. (Burvytė, 2004).

Taigi, tyrimų apie vaikų adaptaciją spektras Lietuvoje gana platus. Mokslinės literatūros analizė rodo, jog adaptacijos procesas neatsiejamas nuo šeimos, kurioje jis auga ir vystosi. Tačiau, daugelis tyrimų analizuoja mokyklinio amžiaus vaikų adaptacijos problemas, bei jos sąsajas su tėvų auklėjimo stiliumi, priklausymu rizikos grupei ir panašiai (Burvytė, 2004, Uzdila, 1999, Kvieskienė, 2005, Vyškniauskytė Rimkienė, Kardelis, 2004). Literatūros analizė nurodė, jog ikimokyklinio amžiaus vaikų adaptacija analizuojama kaip viena iš grandžių, nagrinėjant klausimus apie šio amžiaus vaikų socialinę kompetenciją, jų brandumą mokyklai (Minkuvienė, 2003, Glebuviene, Grigaitė, 2004, Luckuvienė, 2008). Tačiau tyrimų, kuriuose analizuojama

ikimokyklinio amžiaus vaikų iš socialiai remtinių šeimų ankstyvoji adaptacija ikimokyklinėse ugdymo įstaigose nepavyko rasti. Tai lėmė šio darbo **problemiškumą ir aktualumą**.

Tyrimo objektas – vaikų iš socialiai remtinių šeimų ankstyvoji adaptacija ikimokyklinio ugdymo įstaigose.

Tyrimo tikslas – ištirti vaikų iš socialiai remtinių šeimų ankstyvosios adaptacijos ypatumus ikimokyklinėse įstaigose.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atlikti mokslinės literatūros, nagrinėjančios šeimos sampratą, vaikų adaptacijos procesus, ugdymo šeimoje ypatumų analizę.
2. Atskleisti tėvų nuomones apie ikimokyklinio amžiaus vaikų ankstyvąją adaptaciją ikimokyklinėse įstaigose.
3. Pateikti pedagogų požiūrį apie ikimokyklinio amžiaus vaikų ankstyvąją adaptaciją ikimokyklinėse įstaigose.
4. Palyginti tėvų ir pedagogų nuomones apie ikimokyklinio amžiaus vaikų ankstyvąją adaptaciją ikimokyklinėse įstaigose.

Hipotezė. Daugelyje teisinių dokumentų ir moksliniuose tyrimuose teigiama, kad visaverčiam vaiko vystymuisi, jo socializacijai teigiamą reikšmę turi gyvenimas šeimoje, kurioje yra abu tėvai. Tuo pačiu mokslininkai pabrėžia, kad nepilnose, tai yra socialiai remtinose šeimose augantys vaikai, neturi sąlygų pilnaverčiam vystymuisi ir socializacijai. Šis procesas jiems yra gerokai sudėtingesnis, negu šeimose, kuriose yra abu tėvai. Socialiai remtinių šeimų vaikai turi mažiau galimybių asmenybės saviraiškai plėtoti, susiaurėja pilnaverčio laisvalaikio praleidimo ir neformaliojo ugdymo galimybės. Minėtos šeimos negali pakankamai skirti lėšų papildomam vaiko asmenybės tobulinimui ir ugdymui.

Todėl yra tikėtina, kad:

- ✓ Ikimokyklinio amžiaus vaikų iš socialiai remtinių šeimų ankstyvoji adaptacija yra sudėtingesnė ir problematiškesnė, negu vaikų augančių darniose šeimose.

Tyrimo metodologija. Atliktas tyrimas yra grindžiamas šiomis metodologinėmis nuostatomis:

- ✓ **Humanistinė** (A. Maslow, G. Olportas C. Rogersas). Ji sąlygoja ugdymo procesą kaip ugdytojo (pedagogo) ir ugdytinio (vaiko) sąveiką. Humanizmo filosofija yra paremta partnerystės aspektais, demokratiniu stiliumi ugdymo procese, žmogiškaisiais santykiais. Šiomis sampratomis remiantis yra grindžiamas ugdymo(si) procesas ikimokyklinėje įstaigoje. Šios nuostatos yra svarbios sėkmingam adaptacijos problemų sprendimui.

- ✓ **Egzistencialistinė** (M. Buberis, K. Jaspersas, Ž. P. Sartras). Ji akcentuoja vaiko savęs supratimą kaip pirmą ugdymo(si) žingsnį. Vaikas turi būti inspiruojamas į savęs supratimą, analizuojant tokius klausimus: „kas aš esu?, kaip aš veikiu kitus?“. Ši filosofija akcentuoja ir pedagogo savianalizę: ugdytojas turi būti ugdytiniu, ir ugdytinis turi būti ugdytoju. Pedagogas gali padėti ugdytis kitiems, tik pats išanalizavęs ir supratęs ugdymo(si) sunkumus, problemas, patyręs džiaugsmo, perteikdamas savo patirtį. Taip akcentuojamas bendradarbiavimas, mokantis vienas iš kito. Svarbiausia šiuo aspektu ugdytinio asmenybė, kuri akcentuojama naujojoje ugdymo paradigmoje, orientuotoje į vaiką.
- ✓ **Rekonstruktyvistinė** (Ž. Pjaže, Kolbergas, Dž. Bruneris). Ji akcentuoja pedagogų gebėjimą nuolat būti kritiškiems, analizuojantiems įvairius diskutuotinus klausimus. Nes jie turi tikslą – išugdyti aktyvų, sąmoningą šalies pilietį. Ugdytiniai turi gebėti kritiškai, aktyviai suvokti ugdomąją medžiagą, kūrybiškai ją analizuoti bei konstruoti. Taip pat ši filosofija pabrėžia ugdytinių vaidmenį organizuojant ugdomąjį procesą. Jie turi prisidėti nustatant ugdymo(si) tikslus, parenkant metodus, numatant turinį. Ir ugdymas turi būti organizuojamas kaip tęstinis procesas ne tik rengiant vaikus mokyklai, bet tęstinumas turi būti ir už ikimokyklinės įstaigos ribų – šeimoje.
- ✓ **Kognityvine** (Ž. Pjaže, L. Kolbergas, Dž. Bruneris) vaiko raidos teorija, kuri yra svarbi tyrinėjant vaiko ankstyvosios adaptacijos ypatumus. Pedagogams ir tėvams yra svarbu kuo anksčiau visapusiškai pažinti vaiką, jo raidos ypatumus, poreikius ir į juos atsižvelgti, norint pasiekti teigiamų rezultatų ankstyvosios adaptacijos procese.

Tyrimo metodai:

1. Pedagoginės, sociologinės, psichologinės literatūros ir teisės aktų bei dokumentų analizė.
2. Anketinė tėvų ir ikimokyklinio ugdymo pedagogų apklausa.
3. Tyrimo duomenų statistinė analizė.

Tyrimo imtis ir vieta. Tyrime dalyvavo 185 apklaustieji: 87 tėvai ir 18 ikimokyklinio ugdymo pedagogų, iš Kauno miesto Dainavos mikrorajono ikimokyklinio ugdymo įstaigų, kurie stebėjo ir vertino 80 vaikų elgesį.

Darbo struktūra. Darbą sudaro santrauka, įvadas, trys skyriai, išvados ir rekomendacijos, literatūros sąrašas, 3 priedai. Darbą iliustruoja 18 lentelių.

Darbo naujumas / aktualumas. Atlikta teorinė analizė apie vaikų iš socialiai remtinių šeimų ankstyvosios adaptacijos įtaką vaikų tolimesniai integracijai, adaptacijos reikšmingumą, vaikų gebėjimui prisitaikyti prie kolektyvo. Tyrimo rezultatai gali būti naudingi tėvams, kurių vaikai lanko ikimokyklinio ugdymo įstaigas ir sunkiai adaptuojasi naujoje aplinkoje.

1. TEORINIAI VAIKŲ IŠ SOCIALIAI REMTINŲ ŠEIMŲ ANKSTYVOSIOS ADAPTACIJOS YPATUMŲ ASPEKTAI

1.1. Vaiko ir vaikystės periodo reikšmingumas tolimesniam žmogaus gyvenimui

Vaikystė – labai intensyvus žmogaus gyvenimo laikotarpis, susijęs su biologiniais (brendimu) ir socialiniais (nuolatinio individo santykių su aplinkine tikrove ir kultūra gilimu) pakitimais.

L. Jovaiša (1993) nurodo, kad pedagogikoje vaikystė dažniausiai apibrėžiama kaip žmogaus amžiaus tarpsnis ir skirstoma į tris etapus: ankstyvoji vaikystė (1 – 3 m.), pirmoji vaikystė (4 – 7 m.), antroji vaikystė (nuo 8 iki 11 – 12 m.).

E. J. Wilder (2003), aptaria Erikson išskirtą amžiaus tarpinių periodizaciją ir nurodo, kad vaikystės periodas apibūdinamas kaip amžiaus tarpsnis, kuris apima 3 – 13 gyvenimo metus. Šis laikotarpis, kaip nurodo autorius, skirstomas į ankstyvąją (3 – 7 m.), viduriniąją (4 - 7 m.) ir vyresniąją vaikystę (10 – 13 m.).

A. Juodaitytė (2003) akcentuoja, jog ankstyvoji vaikystė gali būti įvardijama kaip ikimokyklinė, o vidurinioji ir vyresnioji – kaip jaunesnioji mokyklinė.

Ankstyvoji ikimokyklinė vaikystė (nuo 3 iki 6 – 7 m.) yra gana ilgas vaiko gyvenimo tarpsnis, kuomet atsiranda žmogiškųjų santykių ir veiklos įvairovė bei socialinės funkcijos. Kaip nurodo R. Žukauskienė (2001), vaikas šiuo laikotarpiu jaučia stiprų norą įsitraukti į suaugusiųjų gyvenimą ir aktyviai jame dalyvauti. Tačiau visa tai jam dar nepasiekama, nors noras būti savarankiškam stiprus.

A. Juodaitytė (2003) teigia, kad vaikystės periodu vaikas vystosi netolygiai. Būna lėtų, laipsniškų pakitimų laikotarpių, kai vaikams būdingi tie patys pagrindiniai psichiniai bruožai, ir daug smarkesnių, šuolinių pakitimų laikotarpių, kai išnyksta seni ir atsiranda nauji psichologiniai bruožai.

R. Žukauskienė (2001) nurodo pagrindinius vaikystės skiriamuosius bruožus, būdingus vieno amžiaus tarpsnio vaikams: požiūris į aplinką, poreikiai, interesai ir iš to išplaukiančios veiklos rūšys. A. Juodaitytė (2002) teigia, kad vaikystės periodo išraiška - tam tikrų sričių veikla. Visų pirma žaidimas, piešimas, konstravimas. Jos nuomonei pritaria A. Gučas (1990), teigdamas, jog ikimokyklinio amžiaus vaikams svarbiausia veikla – žaidimas, kuriame jis atlieka įvairius judesius, veiksmus, manipuliuoja su daiktais. Žaisdamas vaikas imituoja suaugusiųjų veiksmus ir taip iš dalies susipažįsta su visuomenės patyrimu, plečia savo socializacijos ratą. Taigi, kaip nurodo R. Žukauskienė (2001), žaidimas yra veikla, kuri sąlygoja kokybinius vaiko

psichologinius pakitimus ikimokyklinės vaikystės periodu, o žaidimo turinys yra tai, ką vaikas laiko svarbiausiu suaugusiųjų veikloje.

L. E. Berk (2003) teigė, kad žaidimus reikia organizuoti taip, kad jie padėtų vaikui realizuoti potencialą. Žaidimų amžius padeda formuoti vaikų gyvenimiškai pozicijai ir yra tam tikras socializacijos būdas. Ikimokykliniame amžiuje vaikams aktualios tos veiklos formos, kurių metu jie gali išreikšti savo pasaulėjautą, pasaulio matymą ir pateikti tai jam pačiam priimtina ir patrauklia forma (Bajoriūnienė, 2006).

Apibendrinant svarbu pažymėti, jog visos psichologinės teorijos ir kryptys skirtingai žiūri į vieną svarbiausių mažo vaiko gyvenimo aspektų – žaidimą su kitais vaikais, tačiau nė viena teorija neneigia žaidimo svarbos vaiko vystymuisi šiuo amžiaus tarpsniu.

1.2. Šeimos apibrėžties pokyčiai šiuolaikinėje visuomenėje teisiniu, socialiniu, ekonominiu aspektu

Šeima yra pagrindinė visuomenės ląstelė, pirminis jos kolektyvas. Pasak S. Šalkauskio, tai visuomenės miniatiūra. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje rašoma: „Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas. Valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę“ (III sk. 38 str.). „Šeima yra tautos stabilumo, tęstinumo garantija, prieglobstis žmogui nuo susvetimėjusio pasaulio ir įtampos“ (Miškinis, 2003, p. 7).

Lietuvoje šeimos santykius reglamentuoja Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas ir kiti įstatymai, taip pat Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys. Šeimos teises gina teismas, globos ir rūpybos bei kitos valstybės ar visuomeninės institucijos Civilinio kodekso nurodytais būdais (Miškinis, 2003).

Šeimos santykių teisinis reglamentavimas Lietuvoje grindžiamas monogamijos, santuokos savanoriškumo, sutuoktinių lygiateisiškumo, prioritetinės vaikų teisių interesų apsaugos ir gynimo, vaikų auklėjimo šeimoje, motinystės visokeriopos apsaugos principais bei kitais civilinių santykių teisinio reglamentavimo principais. Šeimos įstatymai ir jų taikymas turi užtikrinti šeimos ir jos reikšmės visuomenėje stiprinimą, šeimos narių tarpusavio atsakomybę už šeimos išsaugojimą ir vaikų auklėjimą, galimybę visiems šeimos nariams tinkamai įgyvendinti savo teises ir apsaugoti nepilnamečius vaikus nuo netinkamos kitų šeimos narių bei kitų asmenų ir kitokių veiksmų įtakos (Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, Šeimos teisė, 2000).

Remiantis šeimos teisės trečioje knygoje išdėstytomis nuostatomis būtina pažymėti, kad įgyvendindami šeimos teises ir vykdydami šeimos pareigas, asmenys privalo laikytis įstatymų, gerbti bendro gyvenimo taisykles, geros moralės principus ir veikti sąžiningai. Šeimos teisės

gina teismas, globos ir rūpybos bei kitos valstybės ar visuomeninės institucijos šio kodekso numatytais būdais.

Šeimos ir vaiko politiką Lietuvoje reglamentuoja:

1. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Trečioji knyga. Šeimos teisė. 2010 birželio 22d.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucija (Žin., 1992, Nr. 31-953).
3. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (Žin., 2011 kovo 17d., Nr. XI-1281, Vilnius.
4. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (Žin., 1996, Nr. 33-807).
5. Lietuvos Respublikos specialiojo ugdymo įstatymas (Žin., 1998, Nr. 115-3228).
6. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (Žin., 2000, Nr. 74-2262).
7. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, ratifikuota Lietuvos Respublikos 1995 m. liepos 3 d., įstatymu Nr., I-983 „Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių ratifikavimo“ (Žin., 1995, Nr. 60-1501).
8. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (Žin., 2000 lapkričio 10d., Nr. 96-3016).
9. Europos Sąjungos Socialinė chartija, ratifikuota 2001 m. gegužės 15 d. Nr. IX-317 (Žin., 2001, Nr. 49-1699).
10. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas 2006 m. sausio 19 d. Nr. X-493 (Žin., 2006-02-11, Nr. 17-589).
11. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl konvencijos dėl pareigų šeimai turinčių darbuotojų vyrų ir moterų lygių galimybių ir vienodo požiūrio į juos ratifikavimo“, 2004 m. kovo 30 d. Nr. IX-2086 (Žin., 2004, Nr. 77-2656).
12. Vaiko gerovės Valstybės politikos koncepcija (Žin., 2003, Nr. 52-2316).
13. Piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms (vieniems gyvenantiems asmenims) įstatymas (Žin., 2003, Nr. IX-1675).
14. Valstybinių pašalpų šeimoms, auginančioms vaikus, įstatymas (Žin., 1994, Nr. 89-1706, 2004, Nr. 88-3208).

Šeimos esmę išreiškia jos funkcijos:

- ✓ **psichosocialinė** – šeimą kaip visuomenės mikrobendriją sieja socialiniai ir emociniai ryšiai;
- ✓ **ekonominė** – materialinis aprūpinimas, apsitarnavimas ir gamybinė veikla;
- ✓ **reprodukcinė** (kartų kaitos) – seksualinis aktyvumas ir kartų pratęsimas;
- ✓ **globos ir priežiūros** – šeimoje vyksta pirminė ir natūrali tarpusavio globa bei priežiūra;
- ✓ **socializacijos** – šeima suteikia vaikams pirminių žinių ir įgūdžių, ugdo juos, formuoja jų savimone;
- ✓ **kultūrinė** – šeima kaip pirminė sociokultūrinių, etnokultūrinių vertybių ir tradicijų

perteikėja (Kanopienė, 2008).

K. Miškinis (2003) nurodo, jog Lietuvoje formuluojami tokie pagrindiniai šeimos politikos tikslai:

1. Skatinti išgalėjimą demokratiškos ir savarankiškos šeimos, pagrįstos šeimos narių tarpusavio globa ir atsakomybe, užtikrinančios kartų kaitą ir perimamumą.
2. Padėti šeimoms įgyvendinti pagrindines šeimos funkcijas, kurti sąlygas, kurios stiprintų šeimas, laiduotų jų visavertį funkcionavimą.
3. Padėti šeimoms ugdyti kritiškai mąstantį žmogų, gebantį svarstyti svarbiausius žmogaus egzistencijos klausimus, gebantį prisitaikyti prie dinamiškai besikeičiančio socialinio ir ekonominio gyvenimo, mokantį jį tobulinti, jaučiantį didžiulę pagarbą kultūrai, tautos istorijai, darbui, kūrybai.
4. Padėti šeimai ugdyti demokratišką žmogų, gerą Lietuvos valstybės pilietį.

Šeimos politikos koncepcija (1995) aiškina, kad valstybėje formuluojami tokie šeimos politikos principai:

- ✓ būti įvairiapuse, teikti visokeriopą paramą šeimai, realizuojant jos funkcijas;
- ✓ aprėpti visas šeimas, kurioms reikalinga parama;
- ✓ užtikrinti šeimų socialinę saugumą;
- ✓ sudaryti sąlygas šeimai pasirinkti gyvenimo būdą;
- ✓ teikti diferencijuotą paramą, atsižvelgiant į realius poreikius;
- ✓ skatinti šeimų ir individų autonomiškumą ir aktyvumą, siekiant spręsti susidariusias problemas; skatinti šeimos narių ir kartų solidarumą, jų moralinę ir materialinę atsakomybę už kitus šeimos narius;
- ✓ skatinti šeimos atsakomybę už šeimos funkcijų vykdymą;
- ✓ išvengti socialiai silpnų ir ypač socialiai remtinų šeimų plitimo skatinimo;
- ✓ nesikišti į šeimos reikalus, išskyrus tuos atvejus, kai reikia ginti šeimos nario interesus;
- ✓ realiai atspindėti konkretaus periodo sąlygas ir problemas;
- ✓ būti suderinta su socialine ir ekonomine politika.

Po Nepriklausomybės atkūrimo, įvykę socialiniai – ekonominiai pokyčiai, įnešė daug nestabilumo ir į šeimų gyvenimą. Didelę įtaką turėjo ir socialiniai veiksniai: sumažėjo valstybės atsakomybė kuriant šeimą, auklėjant vaikus, mokant, naudojantis sveikatos apsauga. Svarbią įtaką turėjo ir prarastos socialinės garantijos į darbą, butą, minimalų garantuotą atlyginimą

Remiantis Piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms (vieniems gyvenantiems asmenims) įstatymo 2 straipsniu (Šeimos teisė, 2003, p. 291), mažas pajamas gaunantiems žmonėms skiriama piniginė socialinė parama: socialinė pašalpa ir būsto šildymo išlaidų šaltam ir nuotekoms bei karštam vandeniui kompensacijos. Pagal šį įstatymą socialinė

parama skiriama šeimai, jei jos pajamos per mėnesį yra mažesnės už valstybės remiamas pajamas (525 lt. vienam šeimos nariui.) Taigi iš valstybės socialinę paramą gaunanti šeima vadinama socialiai remtina šeima.

Vienas pagrindinių socialinės paramos tikslų yra padėti tenkinti būtiniausius poreikius tiems žmonėms, kurių gaunamos pajamos yra nepakankamos, o gebėjimas pasirūpinti savimi dėl objektyvių, nuo jų nepriklausančių priežasčių, yra ribotas. Todėl ir šeimoms bei vaikams yra mokamos socialinės išmokos ir teikiamos socialinės garantijos bei lengvatos.

Kaip nurodo Berns (2009), jeigu moteris yra šeimos galva, dažnai ji ir dirba, ir rūpinasi vaikais bei prižiūri namus. Dažnai tokios šeimos gyvena skurdžiai. Taigi vienišos motinos patiria ir ekonominę, ir emocinę, ir fizinę įtampą.

Bendroji šeimos politika turėtų apimti priemones, užtikrinančias minimalų vaiko ir šeimos socialinės apsaugos lygį. Šis apsaugos tinklas apima prieinamo būsto ir pagrindinių paslaugų suteikimo priemones bei užtikrina sveikatos priežiūrą, šeimos planavimą ir vaikų saugumą. Be to, jis apima priemones, kurių tikslas yra parengti reikiamus teisės aktus, reglamentuojančius moterų ir vienišų tėvų statusą, vaikų išlaikymą ir kitus su šeima susijusius dalykus. Remiantis šiomis šeimos politikos nuostatomis, reikėtų pakankamai atidžiai peržiūrėti biudžeto asignavimus ir užtikrinti, kad kiek įmanoma daugiau savo turimų išteklių būtų skiriama vaiko teisėms įgyvendinti. (4 strp. Vaikų teisės nuostatų įgyvendinimas, Vilnius, 2002).

Lazutkos, Žalimienės, Skučienės ir kt. autorių (2008) teigimu, kol kas nėra atrastas idealus paramos šeimai modelis, kuris užtikrintų gimstamumo didėjimą, šeimos instituto tvirtumą, visišką vaikų skurdo panaikinimą. Kiekviena šalis bando eiti savo keliu, ieškodama racionaliausio, efektyviausio paramos šeimai ir šeimos politikos modelio. Parama šeimai priklauso nuo to, kokį paramos modelį šalis pasirenka.

Gilinant, kokia socialinė parama teikiama gausioms šeimoms kitose Europos Sąjungos šalyse, pirmiausia svarbu akcentuoti, kad gausi šeima nėra išskiriama kaip atskiras paramos šeimai subjektas. Lazutka, Žalimienė, Skučienė ir kt. (2008), kalbėdami apie paramą šeimai su vaikais ir galimybė kiekvienam vaikui turėti vienodas sąlygas vystymuisi, ugdymui, normaliam gyvenimui, neatsižvelgiant į vaikų skaičių šeimoje. ES šalyse galioja nuostata, kad šeimos politika turi remti šeimas, kad jos galėtų atlikti savo funkcijas visuomenėje.

Remiantis 2008 m. birželio 3 d. nutarimu „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ (Nr. X-1569), būtina panagrinėti šiuolaikinės šeimos socialines ir ekonomines problemas:

1. **Šeimų skurdas.** Tarp sunkiausiai besiverčiančių ar skurstančių šeimų pirmiausia patenka nepilnos ir daugiavaikės šeimos, šeimos, auginančios mažamečius vaikus, prižiūrinčios neįgalius asmenis, mažos motyvacijos, nesugebančios prisitaikyti prie kintančių gyvenimo sąlygų šeimos.

Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos vyriausybės duomenimis, santykinis skurdo rodiklis ¹ nuo 2003 m. (15,9 proc.) didėjo ir 2005 m. sudarė 16,9 proc. Daugiavaikėse šeimose minėtas rodiklis siekė 36,5 proc. (Statistikos departamentas, 2006, p. 20).

2. **Būsto problemos.** Būsto fondo struktūra neatitinka namų ūkių struktūros ir poreikių. Valstybės teikiama parama būstui įsigyti ar išsinuomoti nėra pakankama. Būsto problema – tai viena svarbiausių santuokų mažėjimo, jų atidėjimo vėlesniam laikui, mažo gimstamumo ir problemų, susijusių su vaiko ugdymui palankių sąlygų sudarymu, priežasčių (Statistikos departamentas, 2007, p. 4).

3. **Darbo ir pareigų šeimoje suderinamumo problemos.** Silpnai išvystytos lanksčios užimtumo formos ir nepakankamos vaikų priežiūros paslaugos riboja galimybes tėvams pasirinkti profesinio darbo ir vaikų ugdymo derinimo režimą.

4. **Emigracija.** Ją lemia maži atlyginimai, žemas pragyvenimo lygis, problemos, kylančios jaunimui įsidarbinant pirmą kartą, ilgalaikis nedarbas, gana didelis neoficialus užimtumas. Dėl kokybinių Lietuvos gyventojų pokyčių, susijusių su emigracija, didėjanti amžiaus, lyties disproporcija, protų nutekėjimas, darbo jėgos modifikacija ir trūkumas neigiamai veikia šeimos institutą (<http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=1927>)

5. **Nepakankama socialinės pagalbos ir paramos šeimai sistema.** Nėra ekonominio stabilumo neužtikrinta paramos šeimai plėtra ir kokybė. Esama socialinės paramos infrastruktūra silpnai išplėta, trūksta veiksmų koordinavimo, jaučiamas kvalifikuotų specialistų, dirbančių su šeima, stygius. Išmokų mokėjimas netiesiogiai pratina nedarnių šeimų tėvus gyventi vaikų sąskaita ir vengti socialiai naudingo darbo.

6. **Nepakankama valstybės pagalba ir parama šeimai krizių atvejais.** Stokojama įvairiapusės pagalbos ir paramos šeimos socialinių, psichologinių ir kitų krizių atvejais. Stinga institucijų, vykdančių ir koordinuojančių socialinės, pedagoginės ir psichologinės paramos šeimai veiklą.

Būtina pažymėti, kad beveik pusėje socialiai remtinų šeimų auga ikimokyklinio amžiaus vaikai, o kas šešta septinta šeima turi daugiau kaip vieną šio amžiaus vaiką. Apie 39 % socialiniai remtinų šeimų nurodė, kad jų vaikai lanko ikimokyklinės įstaigas. Iš šeimų, kurių vaikai nelanko ikimokyklinių įstaigų, bet turi ikimokyklinio amžiaus vaikų (apie 10 %), 84 % nurodė, kad mamos nedirba, todėl ir neleidžia vaiko į ikimokyklinę įstaigą. Dalis šeimų nurodė, kad netinka ikimokyklinės įstaigos darbo laikas arba trūksta lėšų. (Lazutka, Žalimienė, Skučienė ir kt., 2008, p. 211).

Remiantis autorių surinkta informacija ir apklausomis, kyla klausimas, kokia pagalba reikalingiausia socialiai remtinoms šeimoms? Vienareikšmiškai galima pasakyti, kad didžiausia

¹Santykinis skurdo rodiklis – kai gyventojų išlaidos 50 proc. mažesnės už Lietuvos vartotojų išlaidų vidurkį.

dalis šeimų akcentavo problemas, susijusias su nepakankamais finansiniais resursais, normaliam šeimos ir vaikų funkcionavimui. Antroje vietoje, pagal įvardijamų problemų dažnumą ir reikalingą pagalbą,- vaikų ugdymo klausimai, pagalba, leidžiant vaikus į ikimokyklinės įstaigas. Trečioji problemų grupė, kurią akcentavo socialiai remtinų šeimų atstovai,- nepakankamos vaiko sveikatos priežiūros galimybės.

Kaip teigiama Valstybės šeimos politikos koncepcijoje (2008), nepakankamas vaikų ir jaunimo užimtumas. Trūksta vaikų ir jaunimo užimtumo programų ir konkrečių paslaugų, dienos centrų, kitų vaikų papildomo ugdymo įstaigų; neišspręstos vaikų ir jaunimo vasaros poilsio ir užimtumo problemos. Mokesčiai už papildomo ugdymo paslaugas ikimokyklinėse įstaigose ir mokyklose ar kitose institucijose daliai šeimų yra per sunki našta.

Ikimokyklinio ugdymo įstaigų stygius ir teikiamų paslaugų neatitiktis poreikiams. Lietuvoje didėja ikimokyklinio ugdymo įstaigų poreikis. 2006 m. pabaigoje šalyje buvo 652 ikimokyklinio ugdymo įstaigos, arba 62 įstaigomis mažiau negu 2000 m. Didėja vienkartinį ir periodinių priežiūros paslaugų, trunkančių kelias valandas (dažniausiai vaikų iki vieno metų) arba orientuotų į atskirų vaiko gebėjimų ugdymą, poreikis namuose ir ikimokyklinėse įstaigose (Statistikos departamentas, 2006, p. 37)

Šeimos politikos koncepcijoje (2008) akcentuojama ir tėvų su vaikais kartu praleidžiamo laiko stoka. Ugdymo sėkmė šeimoje priklauso nuo drauge su vaiku praleisto laiko ir jo pedagoginio turiningumo. Tačiau Lietuvoje menkai atsižvelgiama į tai, kad tėvų, auginančių mažamečius vaikus, darbo laikas ir atostogų laikas turi būti derinamas prie vaikų užimtumo.

Apibendrinant norėtusi pažymėti, jog šalia finansinių problemų, per mažo valstybės rūpinimosi socialiai remtinomis šeimomis, galima įvardinti ir kitus aspektus, kurie neigiamai įtakoja socialiai remtiną šeimą. Tai neigiamas visuomenės požiūris į šias šeimas, būsto neturėjimas ir nedarbas.

1.3. Socialiai remtinų šeimų samprata, charakteristika bei jose augančių vaikų situacija

Visų pasaulio vaikų teisių įgyvendinimas nusipelno nuolatinio dėmesio. Šis darbas turi būti dirbamas kasdien ir visur. Vaiko teisių įgyvendinimas reikalauja imtis neatidėliotinų ir skubių veiksmų, nes šiuo metu labiausiai pažeidžiamos vaiko kaip žmogaus teisės (Vaikų teisės nuostatų įgyvendinimas, 2002).

Remiantis Vaikų teisės nuostatų įgyvendinimu, vaikas, ypač labai mažas, yra pažeidžiamas, todėl jam reikalinga speciali pagalba, kad jis galėtų naudotis savo teisėmis. Priimant vaiko gyvenimui turinčius įtakos sprendimus, pirmiausia turi būti atsižvelgiama į jo interesus. Tėvų, visuomenės ir valstybės interesai neturi būti laikomi viršesniais. Įgyvendinant didžiąją daugumą

vaiko teisių, be įstatymų, politikos ir praktikos pakeitimo, būtina skirti lėšų programoms ar akcijoms. Vaiko teisių konvencijos 4 straipsnyje valstybės įpareigojamos skirti kuo daugiau išteklių vaiko ekonominėms, socialinėms ir kultūrinėms teisėms įgyvendinti.

Mokymosi ir ugdymo aplinka turi būti sveika, saugi, globėjiška, įvairi ir skatinanti vaiką vystytis. Pirmiausia būti skatinti valstybės mastu politiką kurti vaikų, pirmiausia neturtingų ar socialiai remtinų, ugdymą gerinančią aplinką. Pavyzdžiui, galima skatinti atsisakyti tipinių žaidimo aikštelių ir, pasitelkus vaikus ir tėvus, kurti eksperimentines. Tokia idėja galėtų padėti išsiaiškinti, ko reikia vaikams, kuriant palankias jų ugdymo sąlygas (Vaikų teisės nuostatų įgyvendinimas, Vilnius, 2002).

Ikimokyklinėse įstaigose taip pat turi būti įvairių žaidimo priemonių, o visa ugdymo aplinka turi būti sutvarkyta taip, kad vaikas galėtų laisvai šiomis priemonėmis naudotis. Vaikai, lankantys ikimokyklinio ugdymo įstaigą, neturi jausti diskriminacijos vien dėl to, kad jis yra iš nepasiturinčios arba socialiai remtinės šeimos.

Dažnai tėvai jaučiasi bejėgiai, susidūrę su jiems nepalankia ekonomine ir socialine situacija, kurios negali kontroliuoti. Nepaisant visko, reikia patiems tėvams ieškoti esamų problemų sprendimo būdų. Tarptautinius ekspertus, kaip nurodo E. Čižeikaitė (2010), stebina faktas, kad Lietuvoje gana sparčiai didėja šeimų, kurios neišgali užtikrinti normalių gyvenimo, mokymosi, sveikatos, socializacijos sąlygų savo vaikams. Jos yra remiamos valstybės, tačiau lėšos atitenka ne vaikų ugdymui, o šeimos pragyvenimo poreikiams tenkinti.

I. Leliūgienės (2002) teigimu, šiandien būtina atkreipti dėmesį į tai, kad daugėja vaikų turinčių sveikatos, atsilikimo moksle, elgesio problemų. Kurį labai sąlygoja finansiniai šeimos nepritekliai ir jų padariniai, tėvų ir tuo pačiu vaiko patiriamas stresas. Autorė pažymi, jog tokios sąlygos šeimoje nesuteikia galimybių vaikui jaustis pakankamai saugiu, įgyti pasitikėjimo savimi ir kitais jausmą.

Daugelis vaikų, kurie gyvena socialiai ar ekonomiškai pažeidžiamose šeimose, kaip nurodo E. Čižeikaitė (2010), yra socialiai uždari, turi psichologinių ir socialinės adaptacijos sunkumų. J. G. Woititz (1999) išskiria esminius jiems būdingus bruožus ir teigia, kad dažniausiai jie jaučiasi esą kitokie, nei kiti, jiems sunku atsipalaiduoti ir juokauti, jie negali susikaupti, yra impulsyvūs. Tokie vaikai yra per daug atsakingi arba visai neatsakingi, sunkiai bendrauja, meluoja, rengdamiesi persistengia, vengia į namus kvieštis draugų. Jie neieško alternatyvios veiklos ir neapmąsto galimų padarinių, sunkiai siekia užsibrėžto tikslo, visą laiką ieško pateisinimų arba pritarimo.

Adaptavimosi sunkumai, kaip nurodo A. Juodraitis (2003), čia dažnai siejami su psichologinėmis, pedagoginėmis, socialinėmis, ekonominėmis, kultūrinėmis ir t.t. šio reiškinio

priežastimis. Autoriaus nuomonei pritaria ir L. Seliokienė (2004), kuri suformuluoja tokias išvadas:

- ✓ Socialiai ir ekonomiškai pažeidžiamoje šeimoje gali susidaryti specifinės bendravimo su vaiku sąlygos.
- ✓ Socialiai ir ekonomiškai pažeidžiamoje šeimoje vaikai mažiau komunikabilūs.
- ✓ Suaugusieji šeimos nariai turi ne tokias palankias sąlygas doroviniam vaikų poveikiui.

J. Bikulčiaus (1996) teigimu, šeima yra svarbiausias vaikų auklėtojas, nes ji natūraliausiu būdu moko mylėti ir sutarti. Tai tiek vaikų, tiek jų tėvų gyvenimo pilnatvės pagrindas, emocinio saugumo vieta. Mažo vaiko bundančiai savimonei ir gyvenimo jausmui didelės reikšmės turi tėvai, jų formuojantis pavyzdys – tėvų gyvenimo pavyzdys, jų pažiūros į santuoką, šeimą, jų elgesys vienas su kitu. Todėl socialiniai ir finansinei sunkumai šeimose gali būti sietini ir su socialine žala: šeimos pajamos yra mažesnės, jos buitinės sąlygos yra prastesnės, tokia šeima socialiniu požiūriu labiau izoliuota.

Apibendrinant svarbu akcentuoti, jog šeima yra pati artimiausia aplinka, kurioje vaikas auga, modeliuodamas tėvų elgesį jis pasirenka sau tinkamą gyvenimo modelį. Taigi, jei vaikas auga socialiai remtinoje šeimoje, galima tikėtis, jog jis neturi galimybių arba turi jų labai mažai, susipažinti su kitais gyvenimo modeliais. Pamatyti, kad galima gyventi ir kitaip, todėl labai tikėtina, kad jis daugiau ar mažiau atkartos savo tėvų gyvenimo būdą.

2.VAIKŲ ANKSTYVOSIOS ADAPTACIJOS PROBLEMOS IKMOKYKLINĖSE ĮSTAIGOSE

2.1. Adaptacijos samprata ir jos rūšys

Žmogaus adaptacija, kaip nurodo E. Grinienė (1984), ne tik biologinė savybė formuoti adekvačius ryšius tarp organizmo ir aplinkos, bet tai ir sudėtingi mechanizmai, kurių dėka atsiranda pusiausvyra tarp asmenybės ir socialinės aplinkos. Todėl norint suprasti žmogaus, ypač vaiko, adaptacijos sistemą, reikia gerai suvokti biologinę, psichologinę ir socialinę adaptacijos esmę.

Adaptacijos sąvoką 1936 metais pirmasis pavartojo Kanados fiziologas H. Seljė. Adaptacija (nuo lot. adaptio – prisitaikymas, prisiglundinimas) – organizmo sugebėjimas prisitaikyti prie aplinkos sąlygų. Adaptacijos pagrindas – organizmo reakcija norint išsaugoti savo vidinės aplinkos pastovumą. Adaptacija, anot I. Leliūgienės (2002), nulemia normalų vystymąsi, optimalų darbingumą ir maksimalų organizmo gyvavimą, ilgaamžiškumą įvairiomis sąlygomis.

Adaptacija yra evoliucinis procesas, kurio metu populiacija geriau prisitaiko prie aplinkos. Šis procesas vyksta per kelias kartas ir yra vienas iš pagrindinių biologijos reiškinių. Tai dar vadinama genotipine adaptacija. Adaptacija padeda organizmams išlikti jų ekologinėse nišose. Adaptacijos metu gali atsirasti nauji struktūriniai, elgesio ar fiziologiniai bruožai (<http://lt.wikipedia.org/wiki/Adaptacija>).

Adaptacijos sąvoka, kaip teigia A. Juodraitis (2004), vartojama daugelyje gyvenimo sričių, net buityje, tačiau dažniausiai adaptacijos sąvoka aptinkama gamtos bei socialinių mokslų srityje.

Anot I. Kalaikovo (1984), siekiant giliau analizuoti socialinės adaptacijos aspektus, būtina pažymėti, kad „socialinės adaptacijos procesas drauge su jos mechanizmais (darbine veikla, gamybinėmis jėgomis, gamyba pagrindiniams ir naujiems poreikiams tenkinti) nepertraukiamai socializuoja žmogaus gyvenimo sąlygas ir prigimtį“.

S. Burvytės (2004) teigimu, adaptacija yra procesas, kurio metu vaikas aktyviai veikia ir elgiasi kurdamas socialinius padarinius, todėl ji dažniausiai suprantama kaip derama ugdytinio sąveika su aplinka.

Labai dažnai įvairių asmenybės ugdymo teorijų autoriai skirtingai traktuoja ir adaptaciją. Neobihevioristinės teorijos autoriai adaptaciją supranta:

- ✓ kaip vidinę asmens būseną, kurioje ir individualūs poreikiai, ir aplinkos reikalavimai

visiškai patenkinami. Tai harmonijos tarp individo ir socialinės aplinkos būklė;

✓ kaip procesą, kurio metu pasiekama minėta darna – harmonija tarp biologinių pakitimų žmogaus organizme ir kintančios aplinkos.

Bihevioristinės teorijos šalininkai J. B. Watsonas, B. F. Skinneris, I. Pavlovas, kalba tik apie biologinius žmogaus pakitimus, jie neanalizuoja asmenybinių pasikeitimų, būtinų individo adaptacijos procesui. Jie nekalba apie psichologinės adaptacijos svarbą. Šios teorijos šalininkai daug dėmesio skiria grupių, o ne individo adaptacijai. Jie pažymi, kad asmenybės bruožai formuojasi tik mokantis.

I. Kalaikovas (1984), remdamasis daugelio biologų, psichologų tyrimais ir filosofų mintimis pažymi, kad vienas iš esminių adaptacijos proceso požymių, lemiančių jo specifiką yra ugdytinių aktyvumas. Aktyviosios adaptacijos dėka ugdytinis gali keisti aplinką tenkindamas savo poreikius. Autoriaus nuomone, socialinė adaptacija reiškiasi kaip specifinė judėjimo forma, gebanti sukurti individualų socialinį (asmenybės) bei kolektyvinį socialinį (socialinė aplinka, socialinė tikrovė) pokytį. Tuo iš esmės ir nusakoma socialinės adaptacijos kaip materijos judėjimo formos specifika. Autorius dar išskiria ir profesinės, doros ir teisinės adaptacijų rūšis.

A. Juodraitis (2003) mano, jog reikėtų paminėti asmeninę adaptaciją, kuri dažnai suvokiama kaip laisvė nuo vidinių konfliktų, kaip savo paties supratimo ir turimo patyrimo supratimas. Dėl to asmeninė adaptacija charakterizuojama kaip savęs paties suvokimas, kuris iš esmės nėra nutolęs ir nuo įsivaizduojamo savęs suvokimo. Jeigu šie du savęs suvokimo lygmenys tam tikru mastu nesutampa, individas išgyvena konfliktą bei įtampą dėl nepakankamos adaptacijos.

Kai kurie mokslininkai, A. Giddens (1989), D. Geulen (1973), išskiria du socializacijos procesus: socialinę adaptaciją ir socialinę interiorizaciją. Pirmasis nagrinėjamas kaip individo adaptavimasis prie socialinių, kultūrinių sąlygų, o tuo pačiu ir socialinių vaidmenų, normų, socialinių grupių, organizacijų ar socialinių institutų. (Juodaitytė, 2003, p.44).

Kaip teigia J. Juodaitytė (2003), žmogų formuoja ne tik fizinė, materialioji, bet ir dvasinė, kultūrinė aplinka, žinių, vertybių, normų, taisyklių sistema, su kuria individas sieja savo sampratas, poreikius, įsitikinimus. Kiekviena visuomenė naudoja tam tikras tikslingo poveikio asmenybei priemones. Jomis formuojama elgesio, vertybių ir normų visuma, neprieštaraujanti visuomenėje susiklosčiusiems žmonių santykiams, gyvenimo būdai, o kartu paspartinanti socializacijos rezultatus, kurie savo esme visada yra socialiai reikšmingi.

Adaptacijos sėkmė (arba nesėkmė) priklauso, kaip teigia A. Juodraitis (2003), nuo kai kurių asmenybės savybių bei nuo socialinės aplinkos reikalavimų ir palaikymo. Atsižvelgiant į asmenybės savybes ir galimas jos reagavimo kryptis bei formas, galima hipotetiškai teigti, kad kai kurios iš jų susiduria su asmeninės, kitos – su socialinės adaptacijos problemomis.

Adaptaciniai gebėjimai arba adaptacinis potencialas ypač išryškėja frustracijos arba stresinėse situacijose.

A. Juodraitis (2004) cituodamas Cattel, nurodo, jog remdamasis eksperimentine medžiaga ir įvairiomis teorinėmis prielaidomis jis konstatuoja trijų svarbiausių asmenybės bruožų (faktorių), kurie bene dažniausiai aptinkami aprašant asmenybę, svarbą:

1. Afektomija ir šizotimija (A bruožas).
2. Emocinė kontrolė (EGO – jėga) ir neurotiškumas (C bruožas).
3. Bendras intelektualumas (esminis bruožas B).

Intensyviausiai socializacija ir adaptacija vyksta, kaip teigia E. Juozaitytė (2003), ankstyvuosiuose žmogaus gyvenimo perioduose, kai vaikai yra tikslingai rengiami gyvenimui ir veiklai suaugusiųjų pasaulyje. Čia ypač svarbus tėvų ir šeimos – pirmųjų socializacijos agentų vaidmuo. Ankstyvojo (pirminio) etapo reikšmingumą lemia ne tik jo pirmumas žmogaus raidoje, bet ir vaikystės periodo ypatybės: emocionalumas, nuoširdumas vaikui bendraujant su tėvais, kitais šeimos nariais. Būtent tada vaikai įgyja pirmąsias elementarias žinias, pradinis mąstymo įgūdžius, palaipsniui perima vis sudėtingesnes elgesio taisykles ir pradeda susipažinti su paprasčiausiais kultūrinių vertybių pavyzdžiais, mokosi sekti jais net tuomet, kai dar gerai nesuvokia jų prasmės ir paskirties.

Galima teigti, kad žmogui yra būdinga tiek biologinė, tiek psichologinė, tiek socialinė adaptacija. Visos šios adaptacijos rūšys tarpusavyje yra glaudžiai susijusios ir viena kitą papildo.

Žymus JAV sociologas R. Merton išskyrė penkis asmenybės socialinės adaptacijos visuomenėje tipus

✓ Konformistas – labiausiai paplitusi forma, kai asmuo ir toliau siekia keliamų tikslų siūlomomis priemonėmis, nors jų ir nepasiekia. Kritinėse situacijose didelė konformistų armija gali perimti nusikalstamo elgesio formas, jei tik aplinka pritaria tokioms formoms.

✓ Novatorius – veikia dėl tų pačių tikslų, bet sukuria „naujas“ jų pasiekimo priemones ir tokiu būdu kartais pasiekia šių tikslų.

✓ Rituistas – atsisako tikslų, bet išlaiko įprastą gyvenimo būdą (gali demonstruoti tikslų atsisakymą, bet turėti jų išsipildymo viltį).

✓ Atsiskyrėlis (Retritistas) – atmeta tiek tikslus, tiek ir propaguojamą elgesio būdą jiems pasiekti. Tai pasyvios elgesio formos, dažniausiai linkstama į alkoholizmą, narkomaniją, valkatavimą, savižudybes.

✓ Maištininkas, sukilėlis – atmetęs tiek tikslus, tiek priemones asmuo pasirenka aktyvią poziciją, suskuria savo tikslus ir priemones, dažnai radikalias.

Šie modeliai gali būti pritaikyti ir analizuojant ugdytinių adaptaciją ikimokyklinėje įstaigoje.

D. Čėsnaite, F. Ivanauskienė (2001) nurodo, jog vaikų adaptacija ikimokyklinėse įstaigose – tai integralus, ilgas, problemiškas, prisitaikymo / neprisitaikymo procesas, susijęs su jų emociniais išgyvenimais, dideliu psichologiniu, intelektiniu bei fiziniu krūviu.

Vaikui pradėjus lankyti ikimokyklinę įstaigą, vyksta ilgalaikė fiziologinė – socialinė jo organizmo adaptacija. R. Dadūraitė, J. Damaševičiūtė (2004) teigia, kad vaiko fiziologinė – socialinė adaptacija tęsiasi antrais, trečiais ir vėlesniais metais. Ją gali lemti įvairios priežastys: vaikas nepripranta prie ikimokyklinės įstaigos režimo, grupės bendruomenės, nesugeba įsisavinti žaidiminių įgūdžių ir t.t. Socialinės adaptacijos galimybės ankstyvojoje vaikystėje gali turėti įtakos fiziologinei – socialinei adaptacijai vyresniame amžiuje.

Kaip teigia E. Grinienė ir kt. (1990), vaiko adaptacija ikimokyklinėje įstaigoje gali būti lengva, vidutinio sunkumo ir sunki. Ji gali trukti dvylika savaičių, o kartais ir žymiai ilgesnį periodą.

Apibendrinant svarbu akcentuoti, jog nauja socialinė aplinka pateikia vaikui ypatingus reikalavimus, kurie vienaip ar kitaip atitinka jo individualius sugebėjimus ir polinkius. Jei, palyginti su bendraamžiais, vaikas yra atsilikęs, tai jis gali pasijusti nejaukiai, išgyventi dėl to, nerviškai pavargti ar net palūžti. Adaptacijos procesas labai priklauso ir nuo tėvų, kurie turi aktyviai dalyvauti ir padėti fiziškai ir psichologiškai vaikui vystytis. Tai ypatingai svarbu ugdant vaiko bendravimo įgūdžius.

2.2. Ikimokyklinio amžiaus vaikų socialinių gebėjimų įtaka ankstyvajai adaptacijai

Šiuolaikinėmis visuomenės raidos sąlygomis, kaip nurodo J. Vyšniauskytė – Rimkienė (2004), socialinė žmogaus kompetencija tampa labai svarbi. Sėkminga socializacija sudaro galimybes individui efektyviai veikti socialinėje erdvėje, o socialinės kompetencijos trūkumas, kaip nurodo autorė, šį funkcionavimą apsunkina.

Socialinė kompetencija nusako socialinio elgesio efektyvumo laipsnį, aktyvumą ir gebėjimą prisitaikyti prie dinamiškai besikeičiančios aplinkos, priimti atitinkamus sprendimus. O taip pat ji sudaro svarbią asmenybės sistemos dalį, kurią galima apibrėžti, kaip gebėjimą susidoroti su visuomeninio gyvenimo reikalavimais (Meisels, Atkins-Burnett, Nicholson, 1996).

Socialinių įgūdžių bei gebėjimų supratimas, jų lavinimas, kaip nurodo J. Daukšytė (2002), turi rasti formuojantis asmenybei, tai yra pradedant šeima, ikimokykline įstaiga ir tęsiant bendrojo lavinimo mokyklose, gimnazijose ir kitose švietimo posistemėse. Todėl šeima yra ta pagrindinė vieta, kur suaugusysis, būdamas arčiausiai vaiko, gali padėti ugdyti jo socialinius įgūdžius, didinti psichinį atsparumą.

Socialinei vaiko adaptacijai, kaip nurodo E. J. Wilder (2003), svarbus yra ryšys tarp vaiko kalbos ir elgesio pagal taisykles, kai jis, padedamas kalbos ir dialogo, jas įvaldo ir realizuoja priimdamas sprendimus. Vaikosocialinė adaptacija atspindi, kaip nurodo autorė, ne tik formaliuosius pasiekimus, bet ir socialinius gebėjimus, sąveikos formas. Vaikas, adaptuodamasis ir nuolat plėtodamas šį procesą, tampa ne tik ugdymo objektu, bet ir visaverčiu socialiniu subjektu.

Ugdyti sugebėjimą ir pasiruošimą atsispirti socialiniam spaudimui, pažinti ir įveikti savo psichologines problemas svarbu kuo anksčiau, nes socialiniai įgūdžiai pakeičia žinias, nuostatas ir vertybes į veiksmus (Barkauskaitė – Lukšienė, 2007). Visi individai yra sukaupę labai skirtingą socialinę patirtį. Šis faktorius lemia vaiko socialinių įgūdžių formavimąsi ir jų taikymą gyvenime. Organizuojant socialinių įgūdžių ugdymą, kaip nurodo M. Barkauskaitė – Lukšienė, reikia kurti tokią aplinką, kuri formuotų teigiamas vertybes, skatintų aktyviai dalyvauti ugdymo procese, sudaryti galimybes bendrauti, būti ir veikti kartu, toleruoti įvairius žmones, labiau pažinti save, vieni kitus, suprasti ir vertinti poelgius. Tad socialiniai įgūdžiai įgyjami stebint, modeliuojant aplinkinių elgesį bei gaunant grįžtamąjį ryšį apie savo elgesio pasekmes.

Gebėjimas prisitaikyti prie aplinkos, adaptacija joje, kaip nurodo I. Leliūgienė (2002), vaikystėje susijęs su prisitaikymo galimybėmis vyresniame amžiuje ir jam keliami keli uždaviniai:

- o socialinio pasitikėjimo formavimas,
- o vaiko socialinio aktyvumo skatinimas,
- o socialinių emocijų sužadinimas,
- o komunikacinių įgūdžių ugdymas,
- o adekvataus savęs vertinimo formavimas,
- o mokymas savarankiškai spręsti problemas.

Vaikui augant, kaip nurodo J. Buzaitytė - Kašalynienė (2007), perimant ir įsisavinant jį supančios aplinkos dėsnius bei sąveikaujant su kitais, didėja ir plečiasi jo socialinė kompetencija. Vaiko veiklos zonoje plečiasi interesų bei jo veiklos ratas, bendri žaidimai ir veikla daugiau inspiruota tikslo, o ne stichiškumo. Darbas grupėje įgalina vaikus gilintis ne tik į savo asmeninius jausmus bei norus, bet ir reikalauja tam tikrų įgūdžių – bendravimo, geros tarpasmeninės sąveikos, susitarimo ar pagalbos paprašymo, empatijos, ginčų išvengimo ar jų sprendimo. Geri santykiai su bendraamžiais turi įtakos socialinės kompetencijos raidai, jų pagrindu lengviau formuojami socialiniai įgūdžiai: mokėjimas reikšti savo jausmus; mokėjimas išgirsti, išklausti draugą; pagalba; pagarba vienas kitam; įsivaizdavimas kaip jaučiasi kitas (empatija), bendradarbiavimas (Buzaitytė - Kašalynienė, 2007).

Analizuodamas ikimokyklinio amžiaus vaiko adaptacijos galimybių spektrą būtina apžvelgti ir sąvokos "socialumas vaikystėje" sampratą. Sociologas L. Broom (1992) aiškina, kad pagrindiniai jo uždaviniai yra kalbos įgūdžių formavimas, esminis asmenybės susiformavimas ir pagrindinių normų bei vertybių išmokimas, t.y. būsimojo gyvenimo pamatai, tad nenuostabu, jog suaugusieji taip rūpinasi tuo, kur ir kaip jų vaikai yra socializuojami.

L. Broom (1992) aprašo du vaikų socialumo tipus visuomenėje - "slopinant" ir "dalyvaujant" bei aiškina jų kilmę. Jų atsiradimą autorius grindžia skirtingomis tėvų ir kitų suaugusių žmonių pažiūromis į vaiką kaip individualybę ir asmenybę. Broom aiškina, ką reiškia šie du socialumo tipai vaikystėje: „socialumas „dalyvaujant“ bei „socialumas „slopinant““. Pastarasis pabrėžia paklusnumą, pagarbą autoritetui ir išorinę kontrolę. Bendraujant į vaiką žiūrima šiek tiek iš aukšto, dažnai komanduoja arba pasirenkami tokie teiginiai, kurie slopina vaiko norą į juos atsakyti. Socialumas „dalyvaujant“ suteikia vaikui laisvę išbandyti įvairiausių dalykus ir iširti pasaulį pačiam. Suaugusiųjų priežiūra yra bendra, įvedanti į aplinką, kuri yra saugi ir stimuliuojanti. Tėvas ar mama dalyvauja atsižvelgdami į vaiko poreikį, o ne į kontroliuojamą jo elgesį. Visus prioritetus autorius suteikia antrojo pobūdžio socialumo tipui, t.y. „dalyvaujant“, kur vaikas yra aktyvus proceso dalyvis, jam sudaromos sąlygos savarankiškai sąveikauti su gyvenimo tikrove (Broom, 1992).

Remiantis L. Broom teiginiais, galima daryti išvadą, jog ikimokyklinio amžiaus vaiko adaptacijos procesas vyksta kartu su jo socializacijos procesu ir atspindi (Juodaitytė, 2002):

- o vaiko socialinių galimybių sklaidą jam bendraujant su pirmine aplinka;
- o pirminius socialinius jo, kaip individo ir kaip socialinės grupės nario (šėimos, ugdymo institucijos), pasiekimus siekiant identifikacijos adaptacijos ir socialinės patirties atsiradimo procesuose, kuriuose jis pats aktyviai dalyvauja kaip socialinis subjektas;
- o naujos socialinės patirties pirminį tobulinimą sėkmingai ar nesėkmingai vaikui adaptuojantis sudėtingoje socialinio gyvenimo organizacijoje, kuri yra būdinga tam tikrai konkrečių žmonių visuomenei kaip grupių ir individų bendrijai.

Pirmoji individo pažintis su socializacija įvyksta vaikystėje, kuomet vaikas išmoksta būti pilnaverčiu visuomenės nariu (Juodaitytė, 2002). Ši socializacija suprantama kaip aktyvus mokymasis - vaikas išmoksta būti pilnaverčiu visuomenės nariu (Juodaitytė, 2002). Ši žmogaus socializacijos rūšis - pirminė socializacija arba socializacija vaikystėje - sudaro pagrindą sėkmingai žmogaus socializacijai visam likusiam gyvenimui.

Socialinių įgūdžių turėjimas ar neturėjimas, kaip nurodo Barkauskaitė – Lukšienė (2007), daro įtaką asmens adaptacijai, jos išraiška ir yra viena iš pagrindinių socialinės kompetencijos vertinimo modelio sudedamųjų dalių. Autorė nurodo, jog remiantis šiuo teiginiu atsiranda galimybė daryti prielaidą, kad socialiniai įgūdžiai būdingi kompetetingam žmogui. Žmogų,

neturintį socialinių įgūdžių ar jų turintį nepakankamai galima charakterizuoti kaip socialiai nekompetetingą ar nepakankamai socialiai kompetetingą.

Vadinasi, adaptacija nusako socialinio elgesio efektyvumo laipsnį, aktyvumą ir gebėjimą prisitaikyti prie dinamiškai besikeičiančios aplinkos, priimti atitinkamus sprendimus. O taip pat ji sudaro svarbią asmenybės sistemos dalį, kurią galima apibrėžti, J. Buzaitytės – Kašalynienės (2007) nuomone, kaip gebėjimą susidoroti su visuomeninio gyvenimo reikalavimais.

Vaiko adaptacija ir socialumas realizuojasi tik bendraujant su žmonėmis, įsijungiant vaikui į diskusijas su suaugusiais ir bendraamžiais, plėtojant tarpusavio bendradarbiavimo formas.

Bendravimas su kitais panašaus amžiaus vaikais ypač svarbus — tai lygiaverčių partnerių, bandančių daryti įtaką vienas kitam, ryšiai. Bendraudamas su draugais vaikas mokosi įvairių elgesio būdų. Jis domisi bendraamžiais, jų žaidimais ir veikla, stengiasi juos suprasti, mokosi tolerancijos ir pagarbos ne tokiems kaip jis. Bendraamžių grupėje vaikas pastebi kitų kvietimą bendrauti: šypsena, žvilgsnį, gestą, ir pats rodo iniciatyvą: palaiko kito sumanymą, jam pritaria, pasiūlo idėjų, rodo savo sugebėjimą žaisti, kurti drauge.

Kaip nurodo V. Bajoriūnienė (2006), bendraudamas vaikas:

1. perima kitų nuotaiką, jausmus, dalijasi savais išgyvenimais, tikėdamasis palaikymo, pritarimo, užuojautos, pagalbos;

2. pats pastebi kitų susirūpinimą ir siūlo pagalbą;

3. derina norus, interesus, veiksmus - susitaria, ką ir kaip žais, sprendžia iškilusius konfliktus, sunkumus, tariasi, kuria taisykles ir kt.;

4. rodo valią - prašo, nurodo, vadovauja, derasi, nusileidžia, įtikina;

5. keičiasi informacija, mintimis, nuomone - pasako kitiems, ką žino, diskutuoja įvairiais klausimais, kelia hipotezes, aiškina priežastis ir pasekmes, pasiūlo idėjų, be to, geba išklausti kitą, pripažinti jo nuomonę.

Taip vaikas mokosi būti greta kitų ir drauge su kitais, mokosi bendrauti ir bendradarbiauti.

Vienas iš svarbiausių adaptacijos bruožų yra vaiko gebėjimas interpretuoti taisykles, o ne tik jomis akiai sekti, nors suaugusieji dažnai beatodairiškai to reikalauja (Luckuvienė, 2008). Ikimokyklinio amžiaus vaikas savo aplinkoje susipažįsta tik su nedaugeliu elgesio pavyzdžių. Kaip nurodo autorė, tai priklauso nuo aplinkos, kurioje jis gyvena pvz., vaikai iš žemo socialinio sluoksnio auga matydami dominuojantį suaugusiųjų elgesį, tokiose šeimose itin ryški narių hierarchija pagal amžių (tėvo, motinos, vaikų). Šios suaugusiųjų pozicijos sustiprina vaikų solidarumą, ir jie ima toleruoti nelygiateisius santykius tarp tėvų ir vaikų, o vėliau ir tarp žmonių apskritai. Tačiau ir vidutinio socialinio sluoksnio šeimose vaikų elgesys ir socialinė patirtis yra ribojama tų taisyklių, kuriose atsispindi šios aplinkos nulemti žmonių tarpusavio santykiai, o kartu tėvų intencijos dėl vaikų ugdymo pobūdžio. Anksti susidaro „gero elgesio standartai“, kurie

vaikui nuolat diegiami, ir dėl to ribojami vaikiški poreikiai. Vaikai skatinami užsiimti intelektualine veikla ir daug pasiekti šioje srityje. Todėl jau darželiuose ir pradinėse mokyklose vaikams yra labai svarbi išorinių determinančių įtaka jų pažintinėms ir socialinėms kompetencijoms (Luckuvienė, 2008).

Apibendrinant norėtusi pažymėti, jog vaiko adaptavimosi galimybės, kaip tam tikros naujos orientacijos jo tolimesnei veiklai, tuo pačiu yra ir jo socialinės veiklos struktūrų tobulėjimo pagrindas. Tyrinédamas aplinką, bendraudamas su žmonėmis, bendraamžiais, vaikas pamažu pradeda suvokti jų tarpusavio ryšius, suvokia daiktų paskirtį bei kūrybiškai juos įvaldo ir taiko veikloje. Todėl yra būtina sudaryti tam tikrą socialinę aplinką, kurioje galėtų vykti vaikui svarbūs kontaktai su žmonėmis, bei formuotųsi tikrovės pažinimo būdai.

2.3. Veiksniai, lengvinantys ir sunkinantys vaikų adaptaciją ikimokyklinėse įstaigose

Pastaruoju metu akivaizdus mokslininkų susidomėjimas emocine šeimos funkcija. S. J. Meisels, S. Atkins-Burnett, J. Nicholson (1996) pabrėžia, kad suaugusiųjų meilė, rūpinimasis ir dėmesys suteikia šeimoje augančiam vaikui emocinę pusiausvyrą, padeda save labiau vertinti, o emocinio bendravimo stoka, silpni šeimos narių ryšiai sukelia vaikų neurozes, baimes, nepasitikėjimą savimi.

Vaiko emocinio vystymosi sritis yra tiesiogiai siejama su žmogaus socialiniu vystymusi. Vaiko emocijos, kaip nurodo P. R. Amato (1994), tai jo protinio vystymosi, socialinių santykių ir fizinės sveikatos pagrindas.

Ikimokyklinio amžiaus vaikų jausmai dominuoja visose srityse. Jie esti nuoširdūs, nevalingi, audringi, stipriai įsiliepsnojančios ir greitai užgesantys. Tarpusavio santykiai su kitais žmonėmis, jų poelgiai yra labai svarbus, bet ne vienintelis vaiko jausmų šaltinis.

Nuo gimimo vaiko elgsenoje stebimos kelios emocijos: džiaugsmas, susidomėjimas, baimė, pyktis, nustebimas, liūdesys. Tačiau kertinėmis, kaip nurodo S. Lesinskienė, D. Pūras (2005), laikomi ir daugiausiai tyrinėti yra: džiaugsmas, pyktis, liūdesys ir baimė. Autoriai nurodo kad, jau kūdikis tėvams padovanoja šypseną, kuri vėlesniame periode įgauna socialinę prasmę. 4 – 6 mėn. kūdikis jau geba išreikšti pyktį, kuris vaikui augant intensyvėja dėl galimybės tokiu būdu kontroliuoti aplinką – tėvus, senelius, darželio auklėtojus ir kt. Liūdesį, kaip nurodo autorius, mažas vaikas jaučia rečiau, nei pyktį, nes tai reakcija į praradimą. Jis yra stebimas tų vaikų emocijose, kurių gyvenime yra pažeisti tėvų ir jų santykiai. Kaip nurodo G. J. Craig, D. Baucum (2002), vaiko emocijos ir asmeninės ypatybės, emocinė ir pažintinė vaiko raida yra glaudžiai susijusios tarpusavyje. Iš vaiko jausmų, kaip teigia G. J. Craig, D. Baucum, ypač išskiriami baimės išgyvenimai. Jie kyla iš netinkamo suaugusiųjų elgesio, neteisingo auklėjimo,

o vaiko baimės stiprumas priklauso nuo to, kiek jos turi tėvai. Todėl itin svarbi sveiko vaiko vystymosi prielaida, kaip nurodo S. Lesinskienė, K. Malyško, G. Beliajevaitė (2005), kad jis turėtų saugią aplinką, kur jaustųsi saugus, nepatirtų baimės jausmo. Tam, kad vaikas išvengtų pavojingų situacijų, jam nebūtina patirti skausmo ir baimės. Visa tai gali išvysti tėvų emocijose, kai pats vaikas kažką daro netinkamai. Tai pakankama sąlyga emocijų mokymuisi.

E. Minkuvienė (2003) nurodo, jog vaikui ikimokykliniame amžiuje svarbu išmokti atpažinti tinkamas ir netinkamas emocijas bei reikšti tas, kurios tinka tam tikrai situacijai. To vaikas išmoksta šeimoje, kur ir teigiamos, ir neigiamos emocijos yra išsakomos, neslepiamos. Autorė nurodo, jog emociškai sveiką aplinką, šeimos darną, gerus tarpusavio santykius lemia daugiau vidiniai veiksniai: šeimos narių santykių kokybė, jų turinys, individų asmeninės savybės ir suderinamumas. Amžinas tėvų skundimasis laiko stoka, atitolusios tėvų ir vaikų darbo (ugdymo) vietos, galimybių nebuvimas susitikti šeimos nariams prie bendro stalo neigiamai įtakoja tėvų ir vaikų tarpusavio santykius, tuo pačiu ir emocijų vystymąsi.

Kaip nurodo C. Bruggen, G. Stams, S. Bögels (2008), šeimos nariai vieni su kitais yra susiję vienokiais ar kitokiais tarpusavio santykiais, kurie priklauso nuo jų temperamento, vyraujančių moralės nuostatų, vertybių šeimoje, gyvenimo joje būdo, tėvų ir vaikų požiūrio į save, saviuklos. Kaip nurodo X. Feng ir kiti (2008), tėvai turi siekti įskiepyti vaikui tinkamas emocijas ir elgesį. To siekti būtina per asmeninę tėvų atsakomybę už savo elgesį bei santykius su vaiku, konstruojant bendradarbiavimo būdu. Taip elgdamiesi su vaiku tėvai kontroliuoja savo norus, trokšta būti jam reikalingi. Šeimoje nesiekama valdžios. Tėvai ir vaikai vieni su kitais elgiasi kaip su lygiais. Kiekvienas šeimos narys nesijaučia kuo nors viršesnis. Čia nekovoama dėl autoriteto. Bendradarbiavimo pagrindu jis susikuria savaime. Kaip nurodo X. Feng ir kiti, vaikams didžiausią įtaką turi tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai. Jie savaip reaguoja į tėvų poveikį. Vaikai mato visą šeimos gyvenimą, elgesį ir nepastebimai tai perima. Kaip nurodo autoriai, pozityvių emocijų ryšių deficitas šeimoje trukdo vaikui identifikuotis su tėvais. Tai verčia jį ieškoti pavyzdžių už šeimos ribų, kur būtų panašių išgyvenimų ir galimybių mėgdžioti.

Kaip nurodo L. Bulotaitė ir kiti (2000), paprastai tėvai siekia reguliuoti savo vaiko elgesį ir įtakoti jo asmenybės vystymąsi. Svarbu, kad tėvai siekdami šio tikslo naudotų tinkamus poveikio vaikui būdus ir sugebėtų pastebėti savo pačių klaidas. G. Navaitis (2001) nurodo, jog tėvų grubumas ir nesupratingumas, savo pareigų nevykdymas, tolerancijos stoka gerokai apsunkina vaikų gyvenimą ir sukelia psichologinių, elgesio ir emocijų problemų.

Medicinos enciklopedijoje (1991) emocijos įvardijamos kaip psichikos pažintiniai procesai, kurie atspindi individo santykio su savimi ir aplinka išgyvenimą. Panašiai emocijas apibrėžia ir D. G. Myers (2000), teigdamas, kad emocijos – psichinis pažintinis procesas, kurio metu gaunama informacija apie betarpiškai suvokiamo objekto svarbą suvokiančiajam. Ugdomos

emocijos, kaip nurodo autorius, tampa jausmais. Emocinės arba “internalios” problemos, kaip nurodo R. Karalienė (2008), yra psichologinės problemos nukreiptos į vidų, pasireiškiančios daugiau per vidinius išgyvenimus, o ne per išoriškai matomą elgesį ir kurių simptomai yra susiję su per daug kontroliuojamu elgesiu. Emocinės problemos pasireiškia per nerimastingumą, depresiškumą, uždarumą, nusišalinimą.

Elgesį galima apibūdinti, kaip tarpusavyje susijusius žmogaus ar žmonių grupės veiksmus, kurių tikslas realizuoti tam tikras funkcijas (Lesinskienė, Pūras, 2005). D. P. Hallahan, J. M. Kauffman (2003) nurodo, jog elgesio sutrikimus galima pripažinti tam vaikui, kuris socialiai nėra prisitaikęs, jo elgesyje pasireiškia agresyvumas, antisocialinis elgesys arba veiksmai. Elgesio arba “eksternalios” problemos – tai problemos nukreiptos daugiau į išorę, pasireiškiančios per išoriškai pastebimą neadaptyvų elgesį, susijusios su nepakankama kontrole. Ankstyvieji elgesio sutrikimo bruožai, kaip nurodo autoriai, dažniausiai išryškėja šeimoje ir pasižymi tokiu elgesiu kaip nepaklusnumas, melavimas, vagystės, verbalinė ar fizinė agresija šeimos narių atžvilgiu. Jeigu sąlygos šeimoje negerėja, šie simptomai gali pasireikšti ir už šeimos ribų ir įtakoti vaiko elgesį ugdymo įstaigoje ar kaimyninėje aplinkoje.

R. Karalienė (2008) nurodo, kad emocijų problemų dažniau turi mergaitės, o berniukams dažniau stebimos elgesio problemos. A. J. Rose, K. D. Rudolph (2006) pabrėžia, jog berniukai daugiau demonstruoja elgesio problemų. Autoriai taip pat nurodo, jog berniukų ir mergaičių elgesio ir emocijų sutrikimai pasiskirsto: berniukai turi daugiau hiperaktyvumo, elgesio problemų, o mergaitės – emocinių problemų.

Hallahan, Kauffman (2003) nurodo, kad elgesio ir emocijų sutrikimų piku laikytinas laikotarpis 6 – 7 metų ir 14 – 15 metų amžius. Ir vis tik, jei elgesio ir emocijų sutrikimų požymiai išryškėja jau pirmaisiais gyvenimo metais, netinkamomis auklėjimo sąlygomis jie sustiprėja būtent nuo 13 metų ir vėliau, apsprendami jau suaugusio žmogaus likimą.

R. Karalienė (2008) nurodo, jog dažnai vaiko elgesio ir emocijų sutrikimai siejami su socialine vaiko situacija. Kaip nurodo A. Juodraitis (2003), daugelis elgesio ir emocijų sutrikimų glūdi aplinkoje – tėvų meilės stoka, nesirūpinimas, įžeidinėjimai, aplinkinių priešiškus. A. Galkienė (2005) kelia hipotezę, kad daugiavaikėse, nepilnose šeimose, augantys vaikai bei vaikai, kurių tėvų išsilavinimas yra žemesnis dažniau gali turėti elgesio bei emocijų sutrikimų. Tačiau ši autorės nuomonė tik hipotetinė.

Nuo gimimo pirmoji ir artimiausia vaiko aplinka, su kuria sąveikauja vaikas, yra šeima. Tai svarbiausia vaiko auklėjimo terpė. Šeima saugo ir rūpinasi vaiku, moko suprasti kitus ir save (Nasvytienė, 2005). A. Juodraitis (2003) nurodo, jog būtent šeimoje slypi elgesio ir emocijų sutrikimų priežastys, kurias nulemia ne socialiniai faktoriai, o auklėjimo stilius.

N. Darling, L. Steinberg (1998) nurodo, jog auklėjimo stilius – tai tėvų elgesio ir nuostatų visuma, formuojant emocinę vaiko ir pačių tėvų sąveiką. Autoriai taip pat aptaria 4 auklėjimo būdus: 1) valdingą, 2) autoritetingą, 3) nereiklų, 4) atstumiantį - abejingą.

Kaip toks skirtingas tėvų elgesys veikia vaiką? Ir kaip pats vaikas reaguoja į tėvų elgesį?

Valdingi tėvai nusako taisykles ir tikisi vaiko paklusnumo: „Nesikišk“, „Nepalik netvarkos“, „Neužsibūk iki vėlumos, nes būsi nubaustas“. „Kodėl? Todėl, kad aš taip pasakiau.“ Valdingiems tėvams būdingas šaltumas, mažesnis jautrumas vaikui, jo poreikiams. Tėvai reikalauja klusnumo, linkę grasinti ir bausti. Norimą vaiko elgesį, kaip nurodo D. Nasvytienė (2005), jie formuoja pasitelkdami psichologinę kontrolę – žemina vaiko vertės jausmą, baugina nemylėsią. Toks elgesys vaikui gali sukelti nelaimingumo, nedraugiškumo jausmą, nepasitikėjimą savimi. Autorė taip pat pabrėžia, kad valdingas auklėjimo stilius būdingas žemo socialinio sluoksnio šeimoms.

Autoritetingi tėvai yra ir reikalaujantys, ir atliepiantys. Jie kontroliuoja, nusako taisykles bei nuolat jas primena, bet taip pat ir aiškina priežastis bei stengiasi, ypač su vyresniu vaiku, aptarti numatomas taisykles. D. Nasvytienė (2005) nurodo, kad autoritetingų tėvų vaikai turi mažiausiai galimybių elgesio problemoms atsirasti. Tėvų reiklumas o kartu ir šilti santykiai su vaiku, domėjimasis jo gyvenimu, interesais, įsitraukimas į jo veiklą, ugdo atsakomybę už savo elgesį, veiksmus, skiepyja pasitikėjimo, orumo jausmus bei skatina save aktyviai įtvirtinti. Kaip nurodo autorė, tokie vaikai atvirai sprendžia kilusias problemas, geba įveikti sunkumus, nepasiduoda neigiamo elgesio provokacijoms, kylančioms iš aplinkos.

Nereiklūs tėvai nusileidžia vaiko norams, kelia nedaug reikalavimų ir retai juos baudžia. D. Nasvytienė (2005) nurodo, kad nuolaidūs tėvai nėra linkę drausminti vaiko ar kaip nors reguliuoti jiems. Tokioje aplinkoje išaugęs vaikas nežino elgesio ribų, dažnai pasižymi impulsyviu elgesiu, neturi savikontrolės, savireguliacijos įgūdžių.

Atstumiantys - abejingi tėvai yra neišsipareigoję. Jie mažai tikisi, bet mažai ir duoda. Tokie tėvai yra ir nejautrūs, ir nereiklūs savo vaikui. Juos labiau domina pačių problemos. Ankstyvojoje vaikystėje tokiose šeimose augančiam vaikui pasireiškia dezorganizuotas prierašumas, vėlesniuose amžiaus tarpsniuose peraugantis į negebėjimą bendrauti su bendraamžiais (Nasvytienė, 2005).

Taigi, svarbu pažymėti, jog viena iš problemų ar sutrikimų padarinių, galinti nulemti vaiko elgesio ir emocijų sutrikimų atsiradimą yra tėvų auklėjimas. Tokia padėtis, kai tėvai nesugeba išspręsti didelių ir ilgalaikių tarpusavio santykių problemų, veda prie vaiko elgesio ir emocijų, socialinės ir tarpasmeninės bei kognityvaus funkcionavimo srities problemų.

2.4. Prevencinės priemonės, lengvinančios vaikų adaptaciją

Įvertinant ir prognozuojant besiformuojančios asmenybės emocijų ir elgesio pokyčius bei galimas psichologines pedagogines priemones, svarbu ne tik klasifikacinių sistemų atrenkamumo ir tinkamumo (ypač edukaciniu aspektu) adaptacijos problemos sprendimas. Kur kas svarbiau nustatyti adaptacijos priežastinius ryšius, kai domėn būtina imti esmines ir pavienes asmenybės raidos determinantes, bendrus socialinius veiksnius ir socialines situacijas, galinčias interferuojančiai (trikdančiai) paveikti socialinį subjekto elgesį. (Ambrukaitis, 2003).

Kaip teigia A. Juodraitis (1999), adaptacijos sėkmė turi įvairius lygius ir apie ją galima spręsti ne tik iš psichinės individo sveikatos būklės, bet ir iš psichinės visuomenės sveikatos būklės kaip visumos bei individo įnašo į tą visumą. Neabejotina, kad adaptaciją ir jos sėkmę arba nesėkmę lemiančių veiksnių ir jų sąveikavimo būdų yra nemažai ir įvairių. Būtina išskirti turinčius ypatingą reikšmę. Kaip viena iš adaptacijos sėkmę garantuojančių sąlygų minimas emocinis stabilumas, kuris šiaip jau nėra identiškas adaptacijai nei pats savaime pakankamas jai įgyvendinti.

Emocionaliai nestabilūs arba neurotiški individai turi asmeninės ir socialinės adaptacijos sunkumų. Antras svarbus adaptaciją lemiantis veiksnys yra intelektualumas. (Juodraitis, 1999).

Pasak A. Juodraičio (1999), tėvų pozicija, orientuota į pasitikėjimą, demokratiškumą, blaivę (realią) kontrolę, šeimyninio gyvenimo nuoseklumas susiję su tokiais adolescento bruožais, kaip socialinis konformizmas, spontaniškumas, EGO stiprumas ir polinkis į draugiškumą. Yra žymi koreliacija tarp vaikų adaptacijos ir tėvų bei pedagogų pozicijos su dominavimu, valdingumu ir ignoravimu. Galima diferencijuoti tėvų ir vaikų problemas, ypač tas, kurios auklėjamajame procese nepriklauso nuo tėvų pozicijos.

Galima teigti, kad socialinė aplinka, pirmiausia šeimos aplinka, teigiamai arba neigiamai veikia socialinio išsivystymo lygį. (Juodraitis, 1999).

Pasak O. Monkevičienės (2003), stebint ugdytinius žaidimo metu išryškėja jų elgesio ir adaptacijos problemos. Matydamas tokias ugdytinių problemas, pedagogas neturėtų moralizuoti, kaltinti, bausti ar skųsti tėvams. Mat vaikas taip elgiasi todėl, kad nesuvokia savo jausmų ir elgesio arba nežino kitų elgesio, reagavimo būdų. Norint palengvinti vaikų adaptaciją kaip viena iš prevencinių priemonių galėtų būti kalbėjimasis su vaiku apie jo jausmus. Pedagogas turėtų:

- ✓ įvardyti vaiko jausmus, tačiau nedrausti pykti, nekaltinti už tai, kad pyksta;
- ✓ pripažinti vaiko jausmus žodeliais „O“, „Hm“;
- ✓ parodyti supratimą, užuojautą;
- ✓ kartu su vaiku bandyti išvelgti pykčio priežastį;
- ✓ atkreipti dėmesį į kito jausmus;

Taikant prevencines adaptacijos priemones pedagogas turėtų modeliuoti tinkamą ugdytinių elgesį:

- ✓ atkreipti dėmesį į kito vaiko ir netinkamai pasielgusiojo ketinimus;
- ✓ atkreipti dėmesį į elgesio padarinius;
- ✓ kartu rasti sprendimą iš susidariusios situacijos;
- ✓ aiškiai suformuoti lūkesčius, taisykles vaiko elgesiui, kad kitą kartą jis žinotų, ko panašioje

situacijoje tikimasi iš jo elgesio;

- ✓ pasikalbėti su vaiku, ką būtų galima daryti, kad pyktis atlėgtų;
- ✓ pasiūlyti vaikui ką nors malonaus: pažaisiti jo mėgstamą žaidimą, paskaityti pasaką.

(Monkevičienė, 2003).

Bendradarbiavimas su socialiniu pedagogu, vienas iš svarbesnių veiksnių, padedantis įgyvendinti prevencines priemones, palengvinant vaikų adaptacinį periodą.

Dirbdamas su šeima, socialinis pedagogas išsiaiškina adaptacijos problemas ir parengia programą joms spręsti. Programoje turėtų būti skiriamas dėmesys įvairioms socialinėms funkcijoms: vaikų auklėjimui, rūpinimuisi specialiujų poreikių vaikais, tradicijų užtikrinimui, dvasinio ryšio tarp šeimos narių ir pedagogų stiprinimui. (S. Burvytė, K. Ralys, R. Ilgūnienė, 2012).

S. Burvytė, K. Ralys (2012) teigė, kad sėkmingai bendradarbiaujama bus tol, kol bus įdėmiai išklausa. Socialinis pedagogas turi rodyti pagarbą klientui (ugdytiniui, tėvams, pedagogams). Taikant prevencines adaptacijos priemones labai svarbu įtraukti ir visą šeimą. Šeimos dalyvavimas tampa ypač svarbus, kai dirbama su ikimokyklinio amžiaus vaikais. Šeimos terapija remiasi nuostata, kad šeima yra atvira sistema, ir prielaida, kad žmogaus elgesys gali būti iki galo suprastas tik analizuojant jo santykius su šeimos nariais.

Norint palengvinti adaptacijos periodą, ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo grupėse būtina nustatyti tarpusavio bendravimo taisykles. Šių taisyklių pagrindas turėtų būti: vienas kalba – kiti tyli, klauso. Vaikai turi būti mokomi išgirsti kolektyvines komandas ir jas vykdyti, turi suprasti, kad kas sakoma visiems, sakoma ir jam ir atskirai nebus kartojama. (B. Milienė, I. Rimkienė, 2003).

E. Grinienė ir kiti autoriai (1990) pažymi, kad vaiko adaptacija gali tęstis ir visą ikimokyklinio ugdymo laikotarpį, gali praeiti netrikdydama normalios organizmo būsenos, bet gali būti ir vaiko sutrikimo ar blogo elgesio priežastis.

Kaip teigia R. Navakauskienė (2003), kai vaikui sunku atsiskirti nuo tėvų, pedagogas kartu su tėveliais turi ieškoti bendrų sprendimų, padedančių jaustis saugiai ir jaukiai. Siūloma pabandyti:

- ✓ paprašyti vieno iš tėvų trumpai pasilikti kiekvieną dieną, kol vaikas susipažins su grupe ir kitais vaikais;

- ✓ sužinoti, kokie žaislai ar žaidimai patinka, ir vaikui atėjus pasiūlyti juos;
- ✓ skirti vaikui daugiau dėmesio, kol jis pripras prie aplinkos;
- ✓ leisti vaikui atsinešti iš namų mėgstamą daiktą ar žaislą.

Kad vaikas greičiau adaptuotųsi grupėje, nepakanka vien sukurti tinkamą aplinką. Labai svarbu ir jauki bendravimo atmosfera. Pirmiausia ikimokyklinukas turi jausti, jog jis ir pedagogas lygus bendraujant, dirbant, aptariant. Pedagogas turėtų:

- ✓ visada kreiptis į vaiką vardu;
- ✓ kuo dažniau kalbėtis atskirai su kiekvienu vaiku, o ne su grupe;
- ✓ kalbėdamas su vaiku, turėtų atsitūpti, atsisėsti ant kėdės arba ant grindų, kad jo irvaiko akys būtų vienodame aukštyje;

- ✓ klausytis, ką sako vaikai, ir atsakyti jiems;
- ✓ jei pažadate ką nors padaryti, jokia būdu nepamirškite savo pažado;
- ✓ nuoširdžiai žavėtis vaiko darbais;
- ✓ naudotis vaikų sumanymais bei pasiūlymais ir pripažinti jų indėlį. (Navakauskienė, 2003).

V. Pocienė (2003) rekomenduoja pedagogams šiuos metodus adaptacijos palengvinimui:

- ✓ nusišypsok, kad vaiką pamatai;
- ✓ pasakyk apie vaiko gabumus;
- ✓ suteik galimybę kasdien ką nors pasiekti, nors ir mažoje srityje;
- ✓ pagirk, kai ką nors padaro gerai;
- ✓ jei nepatinka ką vaikas daro, padėk jam suprasti, kad jis mėgiamas kaip asmuo;
- ✓ parodyk, kad vaikas ateityje turi daug galimybių ir gali siekti savo tikslų;
- ✓ padrąsink vaiką dideliems siekiams.

I. Leliūgienė teigia, kad socioedukacinė pagalba šeimai yra visa sistema, kuri jau egzistuoja, yra susiformavusi, bet kurią dar galima tobulinti, kad paslaugos būtų veiksmingesnės. Dirbdamas su šeima, socialinis pedagogas turi būti „pasiruošęs priimti skirtingas, kiekvienai šeimai būdingas problemas ir, atsižvelgdamas į konkrečios situacijos specifiką, taikyti šeimos diagnostikos, šeimos konsultavimo, psichologinio ir pedagoginio tėvų švietimo, tėvų ir vaikų santykių koregavimo metodus“. (Burvytė, Ralys, Ilgūnienė, 2012, p.137).

Jei vaikai turi bendravimo problemų, jei jiems trūksta socialinių įgūdžių, jei jų emocinė savijauta prasta, padėti gali ir labai įprasti, ir rečiau pedagogų taikomi būdai. Žaisdami ar ką nors veikdami drauge, vaikai įpranta girdėti vienas kitą, kalbinti, kviesti žaisti, derinti sumanymus,

veiksmus, keistis informacija. Vaikai žaisdami palaiko ir plėtoja bendravimą, draugystę, keičiasi žaislais, sumanymais, informacija. (Monkevičienė, 2003).

Apibendrinant galima teigti, kad vaikui pradėjus lankyti ikimokyklinio ugdymo įstaigą, būtinas glaudus bendradarbiavimas tarp tėvų, pedagogų ir įstaigoje dirbančių specialistų. Toks bendradarbiavimas palengvina vaikų adaptacijos procesus.

3.VAIKŲ IŠ SOCIALIAI REMTINŲ ŠEIMŲ ANKSTYVOSIOS ADAPTACIJOS YPATUMŲ EMPIRINIS TYRIMAS

3.1 Tyrimo metodika ir tiriamosios imties charakteristika

Tyrimo anketinė apklausa parengta remiantis V. Glebuvienu, B. Grigaitės, O. Monkevičienės atliktu ikimokyklinio amžiaus vaikų brandumo mokyklai tyrimu (2004) bei Lietuvoje standartizuotu R. Goodman (1997) sukurtu SDQ (Strengths and Difficulties Questionnaire) „Galių ir sunkumų klausimynu“.

Tyrimo metu naudoti šie kintamieji:

Adaptacija - procesas, kurio metu vaikas aktyviai veikia ir elgiasi kurdamas socialinius padarinius, todėl ji dažniausiai suprantama kaip derama ugdytinio sąveika su aplinka (Burvytė, 2004)

Savitvarkos įgūdžiai - savęs tvarkymas, susitvarkymas (<http://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/s/savitvarka>).

Bendravimas - tarpusavio sąveika, sudėtingi, įvairialypiai žmonių kontaktai, atsirandantys iš bendros veiklos poreikių. (Psichologijos žodynas, 1993).

Specialieji gabumai - psichinės savybės, kurios padeda žmogui sėkmingai atlikti kokią nors veiklą (muzikinę, teatrinę, literatūrinę ir kt.) (Psichologijos žodynas, 1993).

Dėmesio ir savireguliacijos ypatumai - individo veiklos sutelktumas tam tikru momentu tikslingai išlaikyti savo paties aktyvumo reguliavimą. (Psichologijos žodynas, 1993).

Emocinis intelektas – žmogaus tiesioginis šališkas aplinkos reiškinių ir situacijų reiškinių išgyvenimas, sugebėjimas mokytis ir išmokyti, susivokti naujose situacijose, atskleisti reiškinių ryšius (Psichologijos žodynas, 1993).

Charakterio ypatumai - tai pastovių žmogaus elgesio ypatumų visuma, kuri išreiškia jo santykį su kitais žmonėmis ir su pačiu savimi, savo veiksmais. (Psichologijos žodynas, 1993).

Emociniai simptomai - žmogaus tiesioginis, šališkas aplinkos reiškinių ir situacijų reikšmių išgyvenimas, susijęs su kokios nors psichinės funkcijos sutrikimų požymiais. (Psichologijos žodynas, 1993).

Anketinę apklausą sudarė du klausimynų variantai:

1. Ikimokyklinės įstaigas lankančių vaikų tėvams (apklausa atlikta 2012 m. rugsėjo – lapkričio mėnesiais);
2. Ikimokyklinėse įstaigose dirbantiems pedagogams (apklausa atlikta 2012 m. rugsėjo – lapkričio mėnesiais).

Dvi klausimynų formas sudarė 8 komponentai, įgalinantys išsiaiškinti su kokiais sunkumais susiduria ikimokyklinės įstaigos lankantys vaikai. Abiejų klausimynų formų struktūra analogiška.

Pildant anketą tėvams ir pedagogams siūloma įvertinti kiekvieną teiginį atsakant į teiginius taip, kartais, ne. Ir tik vieną teiginį apie šiuolaikines šeimos problemas siūloma įvertinti atsakant labai svarbu, svarbu, beveik svarbu, beveik nesvarbu, nesvarbu, visiškai nesvarbu.

Anketoje pedagogams buvo užduoti ir trys atvirojo tipo klausimai, leidę sužinoti respondentų nuomonę apie tai, nuo ko priklauso vaikų ankstyvoji adaptacija ikimokyklinėje ugdymo įstaigoje, kokia jos trukmė ir forma, kaip patys pedagogai galėtų palengvinti šį procesą (alternatyviomis priemonėmis, būdais, metodais) bei pagal kokią programą dirba įstaiga.

Anketoje tėvams buvo pateikiamas vienas atvirojo tipo klausimas, kuriuo siekta sužinoti nuo ko priklauso vaiko ankstyvosios adaptacijos sėkmė ikimokyklinėje ugdymo įstaigoje.

Statistinė duomenų analizė buvo atliekama naudojant statistinio paketo socialiniams mokslams SPSS (Statistical Package for Social Science) 17-ąją versiją.

Prieš atliekant duomenų statistinę analizę, buvo patikrintas kiekybinių kintamųjų skirstinių atitikimas normaliajam skirstiniui. Remiantis Shapiro-Wilk testu daromos išvados, kad kintamųjų skirstiniai respondentų imtyje statistikai reikšmingai skiriasi nuo normaliojo ($p < 0,05$).

Kadangi darbe naudojamų skalių skirstiniai neatitinka normalių skirstinių reikalavimų, kintamųjų palyginimai buvo skaičiuojami, naudojant neparametrinius kriterijus, neparametrinių statistinių kriterijų pasirinkimą, taip pat įtakojo ir nedidelis tiriamųjų skaičius grupėse.

Analizei buvo naudojama aprašomoji statistika, neparametrinis dviejų nepriklausomų imčių palyginimo kriterijus – Mann Whitney.

Klausimynų formos pedagogams ir tėvams pateikiamos prieduose Nr. 1, 2.

Tyrimo buvo domėtasi tėvų amžiumi, išsilavinimu, darbo vieta, socialiniu tėvų statusu, šeimos dydžiu, gaunamomis mėnesinėmis pajamomis bei vaiko, lankančio ikimokyklinę įstaigą amžiumi.

Respondentų atsakymai parodė, kad tyrime dalyvavo 72 mamos (83,7%) ir 12 (14%) tėvų bei 2 globėjai (2,3%).

Bendras tėvų amžiaus intervalas nuo 20 iki 55 metų, tėvų amžiaus vidurkis – 29 metai.

Analizuojant respondentų pateiktus duomenis apie išsilavinimą išsiaiškinta, kad didžioji dalis tyrime dalyvavusių tėvų yra įgiję aukštąjį nepedagoginį išsilavinimą. Šiai grupei priskiriami 33 tiriamieji (37 %). Norėtusi pažymėti, kad tyrime dalyvavo 9 tėvai, turintys aukštąjį pedagoginį išsilavinimą, tai sudaro 10,5 % visų tiriamųjų. Išsamesnis tėvų pasiskirstymas išsilavinimo kategorijose vaizduojamas (žr. 1 lentelė).

Tėvų pasiskirstymas pagal amžių, išsilavinimą ir socialinį statusą (N=87/%)**Tėvų pasiskirstymas pagal amžių (%)**

	Dažnis	Procentas
20-30m.	47	54,7
31-45m.	38	44,2
46-55m.	1	1,2

Tėvų pasiskirstymas pagal išsilavinimą (%)

Aukštasis nepedagoginis	33	38,4
Specialusis vidurinis	29	33,7
Vidurinis	11	12,8
Kita	4	4,7
Aukštasis pedagoginis	9	10,5

Tėvų socialinis statusas (%)

Vienišas (-a)	4	4,7
Vedęs/ištekėjusi	63	73,3
Gyvena kartu nesusituokę	10	11,6
Išsiskyres (-usi)	8	9,3
Našlys (-ė)	1	1,2
Vienišas (-a)	4	4,7

Tėvai, nurodė, kad daugelio jų darbo vieta yra mieste. Taip atsakė 83 apklaustieji (96,5 %) ir tik 3 respondentai dirba už miesto.

Kalbant apie tėvų, dalyvavusių tyrime socialinį statusą paaiškėjo, jog dauguma respondentų yra susituokę – 63 (73,3 %).

Didžioji dalis tyrime dalyvavusių šeimų susideda iš trijų asmenų, tai nurodė 47 (54,7 %) respondentai. Nemažą dalį sudaro ir 4 asmenų šeimos, tyrime jų yra 26 (30,2 %). Nuodugnesni tėvų atsakymai apie jų šeimų dydį nurodomi 2 lentelėje.

Tyrime dalyvavusių tėvų pajamų dydis svyruoja nuo 800lt iki 3200 lt per mėnesį. Kaip nurodo didžioji dalis respondentų, jų pajamos svyruoja nuo 2400-3200lt per mėnesį. Tokį atsakymą pateikė 35 tėvai, kas sudaro 40,7 % tyrime dalyvavusių respondentų. Išsamesni duomenys apie tėvų pajamas pateikiami (žr. 2 lentelė).

Tėvų duomenys apie šeimos dydį, pajamas, vaikų amžių (N=877%)**Tėvų pasiskirstymas pagal amžių (%)**

	Dažnis	Procentas
20-30m.	47	54,7
31-45m.	38	44,2
46-55m.	1	1,2

Tėvų pasiskirstymas pagal išsilavinimą (%)

Aukštasis nepedagoginis	33	38,4
Specialusis vidurinis	29	33,7
Vidurinis	11	12,8
Kita	4	4,7
Aukštasis pedagoginis	9	10,5

Tėvų socialinis statusas (%)

Vienišas (-a)	4	4,7
Vedęs/ištekėjusi	63	73,3
Gyvena kartu nesusituokę	10	11,6
Išsiskyres (-usi)	8	9,3
Našlys (-ė)	1	1,2
Vienišas (-a)	4	4,7

Analizuojant tėvų pateiktą informaciją apie jų ikimokyklinio amžiaus vaikus nustatyta, jog didžioji dali vaikų yra 3 metų amžiaus – 41 (47,7 %) vaikas. Nemaža dalis vaikų yra 4 metų – 33 (38,4 %) vaikai. 2 lentelėje pateikiami duomenys apie visų tyrime dalyvavusių vaikų amžių.

Apibendrinant tyrime dalyvavusių tėvų demografinius duomenis galima pasakyti, jog didžioji dalis respondentų yra vaikų mamos - 72 (83,7%) respondentai. Bendras tėvų amžiaus vidurkis – 29 metai. Didžioji dalis tėvų nurodė, jog turi įgiję aukštąjį išsilavinimą, tai 33 tiriamieji (37 %). Kalbėdami apie savo darbo vietą nurodė, jog dirba mieste. Dauguma respondentų yra susituokę – 63 (73,3 %). Šeimos sudėtis - trys asmenys - 47 (54,7 %) respondentai. Didžiosios dalies respondentų mėnesinės pajamos svyruoja nuo 2400lt iki 3200lt

per mėnesį. Tokį atsakymą pateikė 35 (40,7 %). Daugumos tyrime dalyvavusių tėvų ikimokyklinio amžiaus vaikai yra 3 ir 4 metų.

Tyrimo buvo apklausta 18 ikimokyklinio amžiaus įstaigose dirbančių pedagogų. Jie stebėjo, vertino ir pareiškė savo nuomonę apie 80 ikimokyklinio amžiaus įstaigą lankančių vaikų ankstyvąją adaptaciją. Šios grupės tiriamieji turėjo apie save pateikti šiuos duomenis: amžius, išsilavinimas, stažas, kvalifikacinė kategorija. Išsamus pedagogų, dalyvavusių tyrime, pasiskirstymas pagal amžiaus grupes atspindi (žr. 3 lentelė).

3 lentelė

Pedagogų duomenys apie amžių, pedagoginį stažą bei turimą kvalifikacinę kategoriją (%)

Tėvų pasiskirstymas pagal amžių (%)

	Dažnis	Procentas
20-30m.	47	54,7
31-45m.	38	44,2
46-55m.	1	1,2

Tėvų pasiskirstymas pagal išsilavinimą (%)

Aukštasis nepedagoginis	33	38,4
Specialusis vidurinis	29	33,7
Vidurinis	11	12,8
Kita	4	4,7
Aukštasis pedagoginis	9	10,5

Tėvų socialinis statusas (%)

Vienišas (-a)	4	4,7
Vedęs/ištekėjusi	63	73,3
Gyvena kartu nesusituokę	10	11,6
Išsiskyres (-usi)	8	9,3
Našlys (-ė)	1	1,2
Vienišas (-a)	4	4,7

94 % pedagogų yra įgiję aukštąjį pedagoginį išsilavinimą, o 6 % respondentų turi specialųjį vidurinį išsilavinimą.

Analizuojant duomenis apie respondentų amžių pedagogai turėjo pasirinkti, kuriai iš keturių amžiaus grupių jie priklauso. Tyrimo duomenys rodo, jog dauguma respondentų - 10 pedagogų save priskyrė antrajai amžiaus kategorijai nuo 31 iki 45 metų. Tai sudaro 56 % visų apklausoje dalyvavusių tiriamųjų.

Analizuojant respondentų pateiktus duomenis apie jų darbo stažą išsiaiškinta, jog didžioji dalis tyrime dalyvavusių pedagogų pedagoginį darbą dirba daugiau kaip 20 metų, šiai kategorijai buvo priskirti 7 pedagogai (38 %). 6 tiriamieji (33 %), tai pedagogai, kurių darbo stažas nuo 6 iki 10 metų. Pedagoginę tiriamųjų darbo patirtį atspindi (žr. 3 lentelė).

Tyrimo metu buvo analizuota tiriamųjų sklaida pagal kvalifikacinę kategoriją. Jų pasiskirstymas šioje grupėje vaizduojamas (žr. 3 lentelė).

Duomenų analizė apie pedagogų kvalifikacines kategorijas rodo, jog daugelis respondentų turi vyresniojo auklėtojo kvalifikacinę kategoriją. Tai sudaro 61 % visos tiriamųjų imties, šiai grupei priskiriamas 11 respondentų. Kita dalis pedagogų, dalyvavusių tyrime pasiskirstė tarp dviejų kategorijų – auklėtojas ir auklėtojas metodininkas. Pedagogų, turinčių aukštą eksperto vardą tyrime nebuvo.

Duomenų analizė apie respondentų, dalyvavusių tyrime amžių, darbo stažą, išsilavinimą, kvalifikacinę kategoriją parodė, kad dauguma pedagogų yra 31 - 45 metų. Dauguma jų pedagoginį darbą dirba daugiau kaip 20 metų. Tarp respondentų vyrauja aukštasis išsilavinimas. Tyrime dauguma pedagogų turi vyresniojo auklėtojo kvalifikacinę kategoriją.

3.2. Pedagogų nuomonių apie vaikų iš socialiai remtinų šeimų ankstyvosios adaptacijos ypatumus rezultatų analizė

3.3. Tėvų požiūrių į vaikų ankstyvosios adaptacijos problemas rezultatų analizė

Darbe savitvarkos įgūdžiams apibrėžti buvo naudojamas apibrėžimas, kuris teigia, jog savitvarka tai savęs tvarkymas, susitvarkymas. Tyrimo metu respondentai turėjo nurodyti, kokie savitvarkos įgūdžiai tarp ikimokyklinio amžiaus vaikų yra geriausiai susiformavę, kurie dar tik formuojasi bei kurie išvis nėra susiformavę.

Tėvai, kalbėdami apie savitvarkos įgūdžių formavimąsi akcentuoja, jog didžioji dalis vaikų gerai moka naudotis tualetu. Taip atsakė 88,4% tėvų. Vaikai, pasak tėvų, geba savarankiškai nusiplauti rankas (75,6%) bei pavalgyti (68,6%) ir savarankiškai nusirengti, apsirengti (66,3%). Šie duomenys atsispindi (žr. 4 lentelė).

Tėvai nurodo, kad ne visi savitvarkos gebėjimai yra gerai susiformavę. Respondentai nurodo, kad ikimokyklinio amžiaus vaikai kartais geba pasirūpinti savimi. Taip atsakė 65,1% tėvų. Taip pat vaikai tik kartais susitvarko savo žaislus (65,1%).

Analizuojant tėvų atsakymus pastebėda, kad 11,6% tėvų pastebi, jog vaikams dar sunku pasirūpinti savo išvaizda, o 9,3% išreiškia nuomonę, kad vaikai dar negeba susitvarkyti žaislų ir daiktų.

Pedagogų atsakymai rodo, kad jie akcentuoja panašias nuomonių tendencijas.

Geriausiai susiformavę vaikų savitvarkos įgūdžiai, anot pedagogų, susiję su gebėjimu savarankiškai pasinaudoti tualetu. Tai moka 81,3% ikimokyklinę įstaigą lankančių vaikų. Vaikai taip pat geba savarankiškai pavalgyti (70%) bei nusirengti ir apsirengti (70%). Šiek tiek žemiau nei tėvai pedagogai vertina vaikų gebėjimus savarankiškai nusiplauti rankas (53,8%). Vienas iš aukštai įvertintų rodiklių, remiantis pedagogų atsakymų duomenimis yra vaikų gebėjimas po veiklos susitvarkyti žaidimo ar darbo vietą (53,8%). Pedagogai nurodo, kad vaikai geba tai atlikti. Svarbu akcentuoti, kad tėvai šį savitvarkos įgūdį priskiria prie nepilnai susiformavusių.

Prie nepilnai susiformavusių savitvarkos įgūdžių pedagogai priskiria vaikų gebėjimą pasirūpinti savo išvaizda (65%). Dalis vaikų (42,5%), anot pedagogų, nesugeba po veiklos susitvarkyti savo žaislų, daiktų. Tačiau analizuojant šį teiginį svarbu prisiminti, jog tyrime kalbama apie ikimokyklinio amžiaus vaikus, kurių amžiaus vidurkis yra 3 m. 6 mėn. Tai laikotarpis, kuomet šis įgūdis nėra tvirtai išugdytas.

Pedagogai nurodo, kad 23,8% vaikų dar nesugeba savarankiškai nusiplauti rankų.

Tėvų ir pedagogų nuomonę apie ikimokyklinio amžiaus vaikų savitvarkos įgūdžių raišką atspindi (žr. 4 lentelė).

4 lentelė

Tėvų ir pedagogų nuomonių sklaida apie vaikų savitvarkos įgūdžius (N=185)

Savitvarkos įgūdžiai	Pedagogai			Tėvai		
	ne	kartais	taip	ne	kartais	taip
Moka naudotis tualetu	17,5	1,3	81,3	1,2	10,5	88,4
Geba nusirengti, apsirengti	2,5	27,5	70,0	0	33,7	66,3
Pats pavalgo	,0	30,0	70,0	1,2	30,2	68,6
Po veiklos susitvarko žaislus (daiktus)	6,3	42,5	51,3	9,3	65,1	25,6
Pasirūpina savo išvaizda	16,3	65,0	18,8	11,6	65,1	23,3
Nusiplauna rankas	23,8	22,5	53,8	3,5	20,9	75,6

Tėvų ir pedagogų atsakymai apie ikimokyklinio amžiaus vaikų, lankančių ugdymo įstaigą nurodo panašias nuomonių tendencijas.

Remiantis tyrimu gautais rezultatais galime pastebėti, kad tėvai pozityviau vertina vaikų savitvarkos įgūdžius namuose ir grupėje nei pedagogai, tačiau skirtumai tarp grupių nėra statistiškai patikimi (Mann Whitney U = 2926,50, p =0,093)

Kalbant apie ikimokyklinio amžiaus vaikų ankstyvosios adaptacijos procesą ikimokyklinėje įstaigoje bei patiriamus sunkumus, respondentų buvo prašoma apibūdinti, kaip jie vertina vaikų elgesį, išsiskiriant su jais grupėje ir ar grupės dienotvarkė sukelia problemų.

Pedagogų atsakymai nurodo, kad didžioji dalis vaikų ramiai pasilieka be artimųjų ikimokyklinėje įstaigoje, taip atsakė 67,5 % respondentų. Nemaža dalis vaikų, anot pedagogų (21,3%) kartais susiduria su adaptacijos problemomis, vaikams sunku išsiskirti su artimaisiais grupėje bei kartais jie patiria problemas dėl grupės dienotvarkės (32,5%). Kaip galima pamatyti 5 lentelėje, didelė dalis vaikų – 42,5% , pasak pedagogų, nepatiria problemų susijusių su įstaigos dienotvarke, o 32,5 % vaikų kartais patiria su grupės dienotvarke susijusių problemų (žr. 5 lentelė).

5 lentelė

**Tėvų ir pedagogų nuomonių sklaida apie vaikų adaptacijos grupėje ypatumus
(N=185)**

Adaptacijos grupėje ypatumai	Pedagogai			Tėvai		
	ne	kartais	taip	ne	kartais	taip
Vaikas ramiai išsiskiria su artimaisiais atlydėjusiais jį į grupę?	11,3	21,3	67,5	7,0	30,2	62,8
Grupės (klasės) dienotvarkė sukelia problemų.	42,5	32,5	25,0	4,7	11,6	83,7

Tėvų nuomonė adaptacijos grupėje klausimu rodo kiek kitokias tendencijas. 83,7% tėvų teigia, kad vaikams pasilikimas ikimokyklinėje ugdymo įstaigoje nesukelia problemų, jie ramiai išsiskiria su artimaisiais ir tik 11, 6% vaikų kartais patiria problemų dėl išsiskyrimo su artimaisiais.

Kalbėdami apie dienotvarkės poveikį ikimokyklinio amžiaus vaikams stebime priešingas tėvų nuominių tendencijas, nei pedagogų. Tėvai nurodo, kad didžiajai daliai vaikų grupės dienotvarkė sukelia problemų. Taip atsakė 62, 8% tėvų. O 30,2% vaikų kartais susiduria su problemomis dėl grupės dienotvarkės.

Apibendrinant, pedagogų ir tėvų atsakymus adaptacijos grupėje ypatumų klausimu, stebimos skirtingos respondentų nuomonių tendencijos. Labiausiai išsiskiria nuomonės apie vaikams keliamas problemas susijusias su grupės dienotvarke.

Remiantis tyrimu gautais rezultatais galime daryti prielaidą, kad tėvai pozityviau vertina vaikų adaptaciją grupėje nei pedagogai, skirtumai tarp grupių yra statistiškai patikimi (Mann Whitney U = 1046,0, p =0,0001).

Norint geriau suvokti, kokius su ankstyvąja adaptacija susijusius sunkumus patiria ikimokyklinio amžiaus vaikai ugdymo įstaigoje, pedagogai ir tėvai buvo prašomi smulkiau paanalizuoti tam tikras galimas problemines sritis.

Kaip rodo tėvų atsakymai, vaikai noriai dalyvauja kai kuriose grupės veiklose (89,5%). Respondentai įvertindami vaikų miego kokybę nurodė, kad jie miega gerai (89,5%). 86% vaikų, kaip nurodo tėvai, noriai dalyvauja visose veiklose. 79,1% vaikų gerai valgo bei toks pat procentas vaikų noriai dalyvauja salėje vykstančiose veiklose.

Išsamesni duomenys apie vaikų patiriamus adaptacijos sunkumus grupėje vaizduojami (žr. 6 lentelė).

6 lentelė

**Tėvų ir pedagogų nuomonių sklaida apie vaikų sunkumus grupėje
(N=185)**

Sunkumai grupėje	Pedagogai			tėvai		
	ne	kartais	taip	ne	kartais	taip
Blogai miega	53,8	31,3	15,0	89,5	9,3	1,2
Blogai valgo	53,8	32,5	13,8	79,1	14,0	7,0
Nenori dalyvauti beveik visose veiklose	38,8	51,3	10,0	86,0	12,8	1,2
Nenori dalyvauti salėje vykstančiose veiklose	51,3	40,0	8,8	79,1	15,1	5,8
Nenori dalyvauti kai kuriose veiklose	57,5	37,5	5,0	89,5	10,5	,0

Pedagogų išvalgos ikimokyklinio amžiaus vaikų adaptacijos sunkumų grupėje klausimu rodo, kad grupės gyvenimas ne visada teigiamai veikia vaikų adaptaciją. Tai paantrintų anksčiau išsakyta pedagogų nuomonei apie grupės dienvakšės sukeliamas problemas vaikams.

Pedagogai nurodo, kad kartais 51,3% vaikų nenori dalyvauti beveik visose veiklose. 40% vaikų, kaip teigia ikimokyklinio ugdymo pedagogai, kartais nenori dalyvauti bendrose visos įstaigos renginiuose, veiklose. Pedagogų nuomonių analizė rodo, jog didžioji dalis vaikų nepatiria didesnių sunkumų grupėje. 57,5% vaikų dalyvauja kai kuriose veiklose, 53,8% jų gerai valgo ir miega.

Apibendrinant tėvų ir pedagogų nuomones apie ikimokyklinio amžiaus vaikų patiriamus adaptacijos sunkumus grupėje galima teigti, jog respondentų požiūriai rodo panašias tendencijas.

Norint išsiaiškinti, kokiais bendravimo ypatumais pasižymi ikimokyklinio amžiaus vaikai buvo remtasi apibrėžtimi, kurioje bendravimas suvokiamas kaip tarpusavio sąveika, sudėtingi, įvairialypiai žmonių kontaktai, atsirandantys iš bendros veiklos poreikių.

Darbe buvo analizuojami tam tikri bendravimo ypatumus atspindintys rodikliai: norų, pageidavimų išreiškimas, agresijos pasireiškimas, noras dalintis skanėstais, žaislais, poreikis žaisti su draugais ar vienam, atsiradęs grupėje pastovus žaidimų draugas.

Tėvų nuomonė apie vaikų bendravimo ypatumus nurodė, kad jie geba išreikšti savo pageidavimus, norus žaidimo metu. Tai nurodė 65,1% tėvų. Jie taip pat akcentavo, kad vaikai moka ir dalinasi atsineštais skanėstais. Šią nuomonę išreiškė 65,1% tėvų. Pusė visos apklaustų tėvų grupės (50%) nurodė, jog žaidimo metu vaikai žaidžia su atsitiktiniais partneriais. Išamesnė nuomonių sklaida stebima (žr. 7 lentelė).

Kaip rodo tėvų atsakymų analizė, pakankamai daug vaikų yra linkę žaisti vieni - 59,3% visų atsakymų. Dalintis žaislais vaikai nėra linkę. 54,7% tėvų nurodo, kad tai vyksta kartais, o 48,8% jų mano, kad vaikai tai jau moka. Pusė respondentų – 50% pasisako, kad vaikai tik kartais žaidžia grupelėje.

Didžioji dalis tėvų – 54,7% akcentuoja, jog jų vaikai nėra agresyvūs. Jie taip pat teigia, kad pastovaus draugo grupėje vaikai neturi. Tai nurodo 41,9% respondentų.

Pedagogų įžvalgos vaikų bendravimo ypatumų klausimu parodė kiek kitokias jų įžvalgas. Tai galima analizuoti remiantis (žr. 7 lentelė).

7 lentelė

Tėvų ir pedagogų nuomonių sklaida apie vaikų bendravimo ypatumus (N=185)

Bendravimo ypatumai	Pedagogai			Tėvai		
	ne	kartais	taip	ne	kartais	taip
Ar vaikas turi pastovų (-ių) žaidimo draugą (-ų)?	36,3	25,0	38,8	41,9	20,9	37,2
Ar žaidimų partneriai atsitiktiniai?	5,0	43,8	51,3	17,4	32,6	50,0
Žaidžia vienas?	16,3	25,0	58,8	9,3	59,3	31,4
Draugų grupelėje?	1,3	46,3	52,5	1,2	50,0	48,8
Ar moka dalintis žaislais?	20,0	53,8	26,3	7,0	54,7	38,4
Ar dalinasi atsineštais skanėstais?	40,0	31,3	28,8	5,8	29,1	65,1
Ar yra agresyvūs?	67,5	25,0	7,5	54,7	45,3	,0
Ar išreiškia savo norus, pageidavimus, organizuojant žaidimus?	35,0	28,8	36,3	8,1	26,7	65,1

58,8% pedagogų teigia, kad vaikai grupėje žaidžia vieni, o 52,5% vaikų jau geba žaisti grupelėmis. Tačiau dar didžioji dauguma, kaip pedagogai nurodo, tai yra 51,3% vaikų, neturi nuolatinio žaidimų draugo, jais tampa atsitiktiniai grupės vaikai.

Pedagogų atsakymų analizė išryškino tendencijas, nurodančias, jog 53,8% vaikų kartais turi pastovų žaidimo draugą. Tai byloja, kad tarp vaikų ima formuotis simpatijos, poreikis turėti draugą. Pakankamai nemažai vaikų, pedagogų teigimu 46,3%, žaidžia draugų grupelėje, o 43,8% vaikų žaidimui renkasi atsitiktinius vaikus.

Pedagogai, skirtingai nei tėvai, neakcentavo vaikų mokėjimo dalintis atsineštais skanėstais kaip gerai išvystyto bendravimo gebėjimo. Šiuo klausimu pedagogų nuomonė pasiskirstė gana tolygiai nuo geranoriško dalinimosi (28,8%), dalinimosi kartais (31,3%) iki nenoro dalintis (40%).

Pedagogų nuomonė apie vaikų agresiją rodo, kad daugelis jų nėra agresyvūs. Taip pasisakė 67,5% respondentų. Agresyvumo apraiškos stebimos kartais, taip nurodė 25% pedagogų. Ir tik 7,5% pedagogų nurodė, kad vaikai gali būti agresyvūs nuolatos.

Remiantis tyrimu gautais rezultatais galime daryti prielaidą, kad tėvai pozityviau vertina vaikų bendravimo įgūdžius grupėje ir namuose nei pedagogai, skirtumai tarp grupių yra statistiškai patikimi (Mann Whitney U = 2019,0, p = 0,0001)

Anketos pagalba buvo norima plačiau paanalizuoti su kuo vaikai elgiasi agresyviai. Šis klausimas patvirtino pedagogų ir tėvų anksčiau išsakytą nuomonę, kad daugeliu atvejų vaikai nėra agresyvūs.

Tėvų nuomone (87,2%), vaikai nėra agresyvūs su ikimokyklinės įstaigos personalu bei tėvais (57%). Kalbėdami apie agresiją bendraamžių atžvilgiu tėvai nurodo, kad kartais (40,7%) vaikai vienas kitam gali būti priešiški, agresyvūs. Tačiau didesnioji dalis tėvų teigia, kad 52,3% vaikų tarpusavyje geba sutarti draugiškai, be pykčio ir agresijos. Išsamesnė informacija apie tėvų ir pedagogų nuomonę vaikų agresyvumo klausimu vaizduojama (žr. 8 lentelė).

8 lentelė

Tėvų ir pedagogų nuomonių sklaida apie vaikų agresyvumą (N=185)

Vaiko agresyvumas	Pedagogai			Tėvai		
	ne	kartais	taip	ne	kartais	taip
Yra agresyvus su tėvais	65,0	23,8	11,3	57,0	40,7	2,3
Yra agresyvus su darželio personalu	70,0	21,3	8,8	87,2	10,5	2,3
Yra agresyvus su bendraamžiais	58,8	31,3	10,0	52,3	43,0	4,7

Pedagogų nuomonė vaikų agresijos klausimu rodo panašias tendencijas kaip ir tėvų nuomonė. Jie pripažįsta, kad didžioji dalis vaikų nėra agresyvūs nei ikimokyklinės įstaigos personalui (70%), nei tėvams (65%), nei bendraamžiams (58,8%).

Atsakydami į klausimą, ar vaikai geba išreikšti savo norus, tėvai nurodė, kad geriausia tai padaryti sekasi žaidimų metu su draugais. Taip teigia 58,1% tėvų. Pedagogams didelė dalis vaikų – 41,9% ugdytinių taip pat geba išsakyti savo norus, pageidavimus. Sudėtingiau, anot tėvų, išsakyti savo norus kitam personalui. 40,7% vaikų tik kartais jiems išreiškia savo norus ir net 32,6% nereiškia savo norų kitam personalui.

Pedagogų nuomonė prieštarauja tėvų nuomonei, tai rodo (žr. 9 lentelė) duomenys.

9 lentelė

Tėvų ir pedagogų nuomonių sklaida apie vaikų gebėjimą išreikšti savo norus (N=185)

Gebėjimas išreikšti savo norus	Pedagogai			Tėvai		
	ne	kartais	taip	ne	kartais	taip
Išreiškia savo norus auklėtojais	42,5	27,5	30,0	26,7	31,4	41,9
Išreiškia savo norus kitam personalui	35,0	37,5	27,5	32,6	40,7	26,7
Išreiškia savo norus draugams žaidimų metu	41,3	33,8	25,0	18,6	23,3	58,1

Pedagogai teigia, kad vaikai negeba išreikšti savo norų pedagogams (42,5%), draugams žaidimų metu (41,3%) bei kitam personalui (35%).

Anot pedagogų kartais 37,5% vaikų aiškiai išsako savo norus pedagogams ir kartais 33,8% norus aiškiai išsako savo draugams žaidimo metu.

Darbe specialieji gabumai suvokiami kaip psichinės savybės, kurios padeda žmogui sėkmingai atlikti kokią nors veiklą (muzikinę, teatrinę, literatūrinę ir kt.).

Analizuojant tėvų nuomonę šiuo klausimu pastebėta, kad kaip geriausiai išvystytą gebėjimą didžioji dalis tėvų akcentuoja vaikų gabumus greitai suvokti ir išmokti naujus dalykus. Tai būdinga, anot tėvų, 60,5% vaikų. Respondentai taip pat akcentuoja gerus vaikų konstruktorinius gabumus (tokius turi 50% vaikų) bei specialiuosius gabumus – 52,3%.

Kaip menkliau išlavėjusį gabumą tėvai akcentuoja vaikų verbalines galimybes. Respondentai teigia, kad tokių gabumų turi 47,7% vaikų, o 48,8% vaikų, kaip nurodo tėvai, pasižymi gera atmintimi. Duomenys apie vaikų specialiuosius gabumus struktūriškai pateikiami (žr. 10 lentelė).

Tėvų ir pedagogų nuomonių sklaida apie vaikų specialiuosius gabumus (N=185)

Specialieji gabumai	Pedagogai			Tėvai		
	ne	kartais	taip	ne	kartais	taip
Greitai suvokia ir išmoksta naujus dalykus	12,5	48,8	38,8	5,8	33,7	60,5
Pasižymi gera atmintimi?	23,8	46,3	30,0	14,0	37,2	48,8
Pasižymi aukštais verbaliniais gebėjimais	48,8	31,3	20,0	12,8	47,7	39,5
Turi išskirtinų konstruktorinių gebėjimų	30,0	40,0	30,0	16,3	33,7	50,0
Turi išskirtinių specialiųjų gebėjimų	36,3	30,0	33,8	18,6	29,1	52,3

Svarbu akcentuoti, kad dauguma tėvų vaikų gabumus vertina labai teigiamai.

Pedagogų įžvalgos apie specialiuosius vaikų gabumus yra kitokios, nei tėvų. Jie skeptiškiau vertina vaikų gabumus įvairiose srityse.

Pedagogai nurodo, kad ikimokyklinukų specialieji gabumai dar tik formuojasi, lavėja ir nėra pilnai išsivystę. Pedagogų nuomonė rodo, kad tik nedidelė dalis pasižymi tikrai išskirtiniais gabumais kažkuriose srityse.

Ikimokyklinių įstaigų pedagogai teigia, kad 48,8% vaikų kartais gerai suvokia ir išmoksta naujus dalykus ir tik 38,8% vaikų pasižymi šiuo gabumu.

Kalbėdami apie vaikų atmintį pedagogai linkę teigti, kad šiuo gabumu vaikai pasižymi tik kartais (46,3%), o kitais atvejais, anot pedagogų jie neturi gerai išvystyto šio gabumo (23,8%).

Pedagogai taip pat nurodo, kad išskirtiniai konstruktoriniai gabumai kartais pastebimi tarp 46,3% vaikų, o 30% vaikų turi išskirtinių konstruktorinių gabumų.

Plačiau buvo domėtasi kuo pasižymi vaikai, turintys verbalinių (kalbinių) gabumų.

Kaip rodo tėvų nuomonė, didžioji dalis šių vaikų mėgsta pasakoti (79,1%). Kartais jie sklandžiai reiškia mintis – 41,9% vaikų bei kartais moka tiksliai formuluoti klausimus – 43% vaikų. Šie duomenys pateikiami paveiksle (žr. 11 lentelė).

Tėvų ir pedagogų nuomonių sklaida apie vaikų verbalinius gabumus (N=185)

Aukšti verbaliniai gebėjimai	Pedagogai			Tėvai		
	ne	kartais	taip	ne	kartais	taip
Sklandžiai reiškia mintis	38,8	36,3	25,0	18,6	41,9	39,5
Moka tiksliai formuluoti klausimus	30,0	38,8	31,3	23,3	43,0	33,7
Mėgsta pasakoti	20,0	47,5	32,5	3,5	17,4	79,1

Pedagogų nuomonė prieštarauja tėvų nuomonei. Jie nurodo, kad tik kartais vaikai, turintys aukštesnius verbalinius gebėjimus mėgsta pasakoti (47,5%), kartais jie moka tiksliai formuluoti

klausimus (38,8%). Sunkiausiai sekasi vaikams sklandžiai reikšti mintis. To nemoka daryti 38,8% vaikų, kartais tai geba padaryti 36,3% jų.

Pedagogų nuomonė šiuo klausimu nurodo tendencijas, kad daugelis vaikų nepasižymi aukštais verbaliniais gebėjimais ir ši sritis turi būti lavintina, ugdoma.

Tėvų duomenys apie ikimokyklinio amžiaus vaikų konstruktorinius gabumus rodo, kad dauguma jų (66,3%) mėgsta dėlioti stalo žaidimus. 40,7% jų geba greitai ir tiksliai konstruoti statinius iš Lego detalių.

Apibendrinant galima teigti, kad tėvai labai teigiamai apibūdina vaikų išskirtinius konstruktorinius gebėjimus. Ši tėvų nuomonė, bei pedagogų įžvalgos vaizduojamos (žr. 12 lentelė).

12 lentelė

Tėvų ir pedagogų nuomonių sklaida apie vaikų išskirtinius konstruktorinius gabumus (N=185)

Išskirtiniai konstruktoriniai gebėjimai	Pedagogai			Tėvai		
	ne	kartais	taip	ne	kartais	taip
Greitai ir tiksliai konstruoja statinius iš LEGO detalių	20,0	45,0	35,0	19,8	39,5	40,7
Mėgsta dėlioti stalo žaidimus	20,0	47,5	32,5	9,3	24,4	66,3

Pedagogų nuomonė nurodo tendencijas, kad didesnė dalis vaikų kartais mėgsta dėlioti stalo žaidimus (47,5%) bei greitai ir tiksliai konstruoja iš Lego detalių (35% vaikų), o 32,5% jų mėgsta dėlioti stalo žaidimus.

Tyrime duomenys apie specialiuosius vaikų gabumus apima vaizdinės veiklos, muzikinius, aktorinius, judėjimo gebėjimus.

Tėvų nuomonė apie išskirtiniu specialiuosius gabumus rodo, kad tėvai įžvelgia vaikų gabumus muzikos (45,3%), vaizduojamosios veiklos (44,2%) bei sportinės veiklos (39,5%) srityse.

Tėvai taip pat pažymi, kad didesnė dalis vaikų – 57% nepasižymi jokiais išskirtiniais judėjimo bei aktoriniais (48,8%) gebėjimais.

Pedagogai apie išskirtinius vaikų gabumus kalba kitaip. Jie nurodo, kad daugelis vaikų nėra ypatingi muzikos, vaizduojamosios, sportinės, judėjimo, aktorinės veiklos srityse. Jų nuomone tik maža dalis vaikų pasižymi išskirtiniais gebėjimais. Tik 32,5% vaikų, kaip nurodo pedagogai, turi išskirtinių vaizduojamosios veiklos gabumų, 26,3% jų pasižymi muzikiniais bei sportiniais gabumais.

Būtina akcentuoti, kad dauguma vaikų, kaip nurodo pedagogai, neturi labai išreiktų gabumų. Mažiausiai pastebimi vaikų gabumai aktorystės srityje (60% vaikų). Kitus duomenis galima analizuoti (žr. 13 lentelė).

13 lentelė

Tėvų ir pedagogų nuomonių sklaida apie vaikų specialiuosius gabumus (N=185)

Išskirtiniai specialieji gebėjimai	Pedagogai			Tėvai		
	ne	kartais	taip	ne	kartais	taip
Turi išskirtinių specialiųjų gebėjimų vaizduojamajai veiklai	43,8	23,8	32,5	18,6	37,2	44,2
Turi išskirtinių specialiųjų muzikinių gebėjimų	47,5	26,3	26,3	27,9	26,7	45,3
Turi išskirtinių specialiųjų aktorinių gebėjimų	60,0	20,0	20,0	48,8	25,6	25,6
Turi išskirtinių specialiųjų judėjimo gebėjimų	56,3	22,5	21,3	57,0	24,4	18,6
Turi išskirtinių specialiųjų sportinių gebėjimų	50,0	23,8	26,3	36,0	24,4	39,5

Pedagogų nuomonių analizė parodė, kad mažai vaikų pasižymi išskirtiniais judėjimo gebėjimais, 56, 3% vaikų bei vaizduojamosios veiklos gabumais, 50% vaikų.

Remiantis tyrimu gautais rezultatais galime daryti prielaidą, kad tėvai pozityviau vertina vaikų specialiuosius gabumus nei pedagogai, skirtumai tarp grupių yra statistiškai patikimi (Mann Whitney U = 2116,0, p =0,0001).

Šiame darbe emocinis intelektas traktuojamas kaip žmogaus tiesioginis, šališkas aplinkos reiškinių ir situacijų reiškinių išgyvenimas, sugebėjimas mokytis ir išmokti, susivokti naujose situacijose, atskleisti reiškinių ryšius.

Tėvai, pasisakydami apie ikimokyklinio amžiaus vaikų emocinio intelekto ypatumus linkę manyti, jog niekada neužgaulioja vaikų, kuriems yra sunku. Taip mano 91, 9% respondentų. Jie taip pat nurodo, kad 90, 7% vaikų kito nelaimė nesukelia juoko, jie yra empatiški kito skausmui, nelaimėi. 58, 1% vaikų, pasak jų tėvų, nėra abejingi aplinkinių skausmui, pastebi, kai kitam yra negerai. Remiantis tėvų atsakymais galima teigti, kad vaikai dar tik mokosi guosti, užjausti kitą vaiką, kviesti į pagalbą suaugusiuosius, jei nutinka nelaimė. Tai byloja 50% tėvų atsakymų apie tai, jog vaikai kartais guodžia kitą vaiką, kviečia į pagalbą kitus.

Išsamesnė tėvų ir pedagogų nuomonių sklaida ikimokyklinio amžiaus vaikų emocinio intelekto ypatumų klausimu pateikiama (žr. 14 lentelė).

14 lentelė

Tėvų ir pedagogų nuomonių sklaida apie vaikų emocinį intelektą (N=185)

Emocinis intelektas	Pedagogai			Tėvai		
	ne	kartais	taip	ne	kartais	taip
Kito nelaimė sukelia juoką	57,5	18,8	23,8	90,7	9,3	,0
Yra abejingas aplinkinių skausmui, jo nepastebi	56,3	21,3	22,5	58,1	38,4	3,5
Tyčiojasi ir užgaulioja vaiką kuriam sunku	66,3	22,5	11,3	91,9	8,1	,0
Guodžia kitą vaiką, kviečia į pagalbą kitus.	20,0	41,3	38,8	5,8	50,0	44,2

Kaip rodo pedagogų atsakymai, jų nuomonių tendencijos yra panašios į tėvų išsakytus pastebėjimus. Anot jų vaikai nesityčioja ir neužgaulioja vaikų, kuriems yra sunku (66, 3%), jie empatiškai reaguoja į kito nelaimę, tai jiems nesukelia juoko (57, 5%) bei nėra abejingi aplinkinių skausmui, jį pastebi (56, 3%).

Kaip ir tėvai, pedagogai pažymi, kad vaikai dar tik mokosi guosti kitą vaiką, kvieti į pagalbą kitus, jie tai daro kartais – 41, 3% ir dar pakankamai dažnai jie išlieka kito vaiko nelaimei abejingi – 38, 8%.

Remiantis tyrimu gautais rezultatais galime daryti prielaidą, kad tėvai pozityviau vertina vaikų emocinį intelektą, gebėjimą įsijausti į kito asmens būseną, nei pedagogai, skirtumai tarp grupių yra statistiškai patikimi (Mann Whitney U = 2033,0, p =0,0001).

Tėvų nuomonė dėmesio ypatumų klausimu rodo, kad didžioji dalis vaikų (45, 3%) dėmesį išlaiko 10 – 15 minučių. Pasak tėvų, gana nemaža vaikų grupė – 39, 5 % vaikų geba susikaupti ilgam 15- 30 minučių, laikotarpiui. Galima manyti, kad tokį atsakymą pateikė priešmokyklinės grupės vaikų tėvai (žr. 15 lentelė).

15 lentelė

Tėvų ir pedagogų nuomonių sklaida apie vaikų dėmesio ypatumus (N=185)

Dėmesio ypatumai	Pedagogai	Tėvai
Kaip ilgai išlaiko dėmesį		
Vaikas neišlaiko dėmesio	12,5	1,2
Vaikas dėmesį išlaiko iki 5 min.	27,5	1,2
Vaikas dėmesį išlaiko 5-10 min	43,8	12,8
Vaikas dėmesį išlaiko 10-15 min	16,3	45,3
Vaikas dėmesį išlaiko 15-30 min	0	39,5

Pedagogai teigia, kad didžioji dalis vaikų – 43, 8% dėmesį išlaiko 5 – 10 minučių. Tai prieštaringos tėvų nuomonei įžvalgos. O 27,5% vaikų geba susikoncentuoti ties veikla iki 5 minučių.

Išsakydami savo nuomonę vaikų charakterio ypatumų klausimu tėvai nurodė, kad 72, 1% vaikų neturi įvairių baimių, nėra nerimastingi ar liūdni. 60,5% vaikų, anot tėvų, nėra linkę meluoti. Duomenų analizė rodo, kad tėvai pastebi vaikų charakterio ypatumus, kurie kartais išryškėja įvairiose situacijose. 55,8% vaikų nesiekia vadovauti, bet turi autoritetą kitų vaikų tarpe. 54,7% kartais yra linkę žaisti vieni. 48,8% vaikų kartais pasižymi tuo, kad su jais yra tariamasi, atsiklausiama, ieškoma patarimo, esant reikalui užuojautos.

Tėvai akcentuoja, kad 43% vaikų siekia nuolat būti dėmesio centre, vadovauti.

Tėvų ir pedagogų nuomonės pateikiamos (žr. 16 lentelė).

16 lentelė

Tėvų ir pedagogų nuomonių sklaida apie vaikų charakterio ypatumus (N=185)

Charakterio ypatumai	Pedagogai			Tėvai		
	ne	kartais	taip	ne	kartais	taip
Siekia nuolat būti dėmesio centre, vadovauti	56,3	17,5	26,3	20,9	36,0	43,0
Nesiekia vadovauti, bet turi autoritetą kitų vaikų tarpe	57,5	33,8	6,3	30,2	55,8	14,0
Vaikai su juo tariasi, atsiklausia ieško patarimo, reikalui esant užuojautos	50,0	36,3	13,8	31,4	48,8	19,8
Linkęs žaisti vienas	35,0	43,8	21,3	22,1	54,7	23,3
Turi įvairių baimių, nerimastingas liūdnas	57,5	32,5	10,0	72,1	27,9	,0
Linkęs fantazuoti, pasakoti įvairias mistines istorijas	53,8	26,3	20,0	33,7	37,2	29,1
Linkęs meluoti	60,0	25,0	13,8	60,5	33,7	5,8

Pedagogai, kalbėdami apie tam tikras vaikų charakterio ypatybes nurodo panašias išvalgas kaip ir tėvai. Jų nuomone 60% vaikų nėra linkę meluoti, yra pakankamai atviri, 57, 5% vaikų nesiekia būti dėmesio centre, vadovauti. Ši pedagogų nuomonė skiriasi nuo tėvų išsakytų pastebėjimų šiuo klausimu. 57, 5% vaikų neturi baimių, nėra nerimastingi ar liūdni, o diioji dalis (50%) vaikų yra tokie su kuriais tariamasi, atsiklausiama jų nuomonės, ieškoma patarimo, reikalui esant užuojautos.

Pedagogai kaip ir tėvai nurodo, kad dar nemaža dalis vaikų – 43, 8% kartais žaidžia vieni.

Tėvų ir pedagogų išvalgos ikimokyklinio amžiaus vaikų, lankančių ikimokyklinę įstaigą charakterio ypatumų klausimu nurodo panašias nuomonių tendencijas.

Remiantis tyrimu gautais rezultatais galime daryti prielaidą, kad tėvai pozityviau vertina vaikų charakterio ypatumus nei pedagogai, skirtumai tarp grupių yra statistiškai patikimi (Mann Whitney U = 2061,0, p =0,0001).

Darbe buvo plačiau analizuojami ikimokyklinio amžiaus vaikų emociniai ypatumai, susiję su galimais negalavimais, neurotiniais sutrikimais. Darbe emociniai ypatumai apibrėžiami kaip

žmogaus tiesioginis, šališkas aplinkos reiškinių ir situacijų reikšmių išgyvenimas, susijęs su kokios nors psichinės funkcijos sutrikimų požymiais.

Tėvų įžvalgos apie vaikų emocinius ypatumus nurodo, kad jų akimis ikimokyklinio amžiaus vaikai yra pakankamai stabilios emocinės būsenos.

Šiuos duomenis pačiau atspindi (žr. 17 lentelė).

17 lentelė

Tėvų ir pedagogų nuomonių sklaida apie vaikų emocinius ypatumus (N=185)

Emociniai ypatumai	Pedagogai			Tėvai		
	ne	kartais	taip	ne	kartais	taip
Dažnai skundžiasi galvos, pilvo skausmais	53,8	30,0	16,3	83,7	16,3	,0
Nerimauja dėl daugelio dalykų	66,3	20,0	13,8	54,7	39,5	5,8
Dažnai nelaimingas, prislėgtas, graudinasi	45,0	50,0	5,0	86,0	11,6	2,3
Baiminasi naujų situacijų, nepasitiki savimi	55,0	22,5	22,5	45,3	46,5	8,1
Daug ko bijo, greitai išsigąsta	53,8	25,0	20,0	67,4	27,9	2,3

Tėvų atsakymų analizė rodo, kad 86% vaikų nėra nelaimingi ar prislėgti, 83, 7% nesiskundžia galvos, pilvo skausmais. Didelė dalis ikimokyklinio amžiaus vaikų, kaip nutoro tėvai, yra pakankamai drąsūs, nelinkę greitai išsigąsti (67, 4% vaikų). 54, 7% jų nepatiria didelio nerimo dėl daugelio dalykų. 45, 3% nebijo ir ramiai reaguoja į naujas situacijas, pasitiki savo jėgomis, tačiau kitai, didelei daliais vaikų kartais būdinga baimintis naujų, nežinomų situacijų, patyrimų, tai sukelia jiems nepasitikėjimo jausmą. Tokių vaikų, kaip nurodo tėvai yra 46, 5%.

Pedagogų nuomonių analizė nurodo panašias tendencijas. Pedagogai akcentuoja, kad 66, 3% vaikų nejaučia nerimo dėl daugelio dalykų. 53, 8% jų nesiskundžia dėl galvos, pilvo skausmų bei tiek pat vaikų nesibaimina naujų situacijų, pasitiki savimi.

Pedagogų nuomone 50% vaikų kartais jaučiasi nelaimingi, prislėgti, o 45% jų nepatiria tokių potyrių. Svarbu akcentuoti, kad tėvų nuomonių analizė neišryškinto tėvų nerimo dėl to, kad kartais jų vaikai yra nelaimingi, prislėgti. Tėvai tokių pokyčių vaikuose nepastebi.

Remiantis tyrimu gautais rezultatais galime pastebėti, kad pedagogai vaikuose pastebi daugiau emocinių neigiamų simptomų nei tėvai, tačiau skirtumai tarp grupių nėra statistiškai patikimi (Mann Whitney U = 2993,0, p =0,1414).

Analizuoti šiuolaikinės šeimos problemas paskatino 2008 m. birželio 3 d. nutarimu patvirtinta koncepcija „Dėl valstybinės šeimos politikos“. Koncepcija apima klausimus, kurie buvo pateikti tėvams ir pedagogams tyrimo anketoje: gyvenimo sąlygos, būsto problemos, darbo ir šeimos suderinamumo problemos, emigracija, nepakankama socialinė pagalba ir parama šeimai, nepakankama valstybės pagalba ir parama šeimai krizių atvejais.

Tėvų nuomonių analizė rodo, kad viena iš opiausių šiuolaikinės šeimos problemų yra būstas (55, 8% - labai svarbu, 44, 2% - svarbu). Respondentai nurodo ir tai, jog valstybės pagalba šeimai krizių atveju nėra pakankama. Šią problemą kaip svarbią akcentuoja 66,3% tėvų bei kaip labai svarbią 31,4%. Svarbu akcentuoti, jog 64% (atsakydami svarbu) bei 27,9% respondentų mano, jog šeimos socialinės pagalbos ir paramos sistema mūsų valstybėje funkcionuoja netobulai. Šie ir kiti duomenys pateikiami (žr. 18 lentelė).

18 lentelė

Pedagogų ir tėvų nuomonė apie pagrindines šiuolaikines šeimos problemas (N=185)

Šeimos sunkumai	Pedagogai			Tėvai		
	beveik svarbu	svarbu	labai svarbu	beveik svarbu	svarbu	labai svarbu
Šeimos nesugebančios prisitaikyti prie kintančių gyvenimo sąlygų	6,3	42,5	50,0	,0	64,0	34,9
Būsto problemos	13,8	28,8	57,5	,0	44,2	55,8
Darbo ir pareigų šeimoje suderinamumo problemos	5,0	46,3	48,8	16,3	58,1	25,6
Emigracija	25,0	13,8	60,0	24,4	48,8	24,4
Nepakankama socialinės pagalbos ir paramos sistema šeimai	22,5	25,0	47,5	19,8	52,3	27,9
Nepakankama valstybės pagalba ir parama šeimai krizių atvejais	18,8	23,8	52,5	2,3	66,3	31,4

Pedagogų atsakymai nurodo, jog aštriausia šiuolaikinės šeimos problema yra emigracija (60% - labai svarbu). Kaip rodo gautieji duomenys, tėvams šis teiginys yra mažiau aktualus ir problemiškas.

Respondentai nurodo, kad šeimos susiduria su būsto problema (labai svarbu - 57,5%, svarbu – 28,8%).

Pedagogai, kaip ir tėvai akcentuoja, jog valstybė neužtikrina tinkamos pagalbos šiuolaikinei šeimai socialinės pagalbos ir paramos srityje (labai svarbu - 47,5%, svarbu – 25%) bei krizių atvejais (labai svarbu - 52,5%, svarbu – 23,8%).

Pagrindinių šiuolaikinės šeimos problemų išaiškinimo klausimu, duomenų analizė rodo panašias pedagogų ir tėvų nuomonių tendencijas.

Vaikų ikimokyklinio ugdymo įstaiga yra organizuota vaikų socialinio ugdymo institucija, sudaranti palankias sąlygas vaikui įgyti naujus įgūdžius, plėtoti protinius gebėjimus ir parengti mokyklai. Darželis daugeliui vaikų yra pereinamoji institucija iš šeimos į mokyklą, o darželio lankymas – svarbus žingsnis vaiko gyvenime. Tai pirmasis pereinamasis laikotarpis iš namų į

kitą aplinką. Šiuo laikotarpiu vyksta daug pakitimų, tenka įgyvendinti naujus socializacijos įgūdžius, keičiasi vaiko savivertė, plečiasi santykių ratas su žmonėmis, padidėja kompetencija ir pasaulio suvokimas.

Tėvai (N=87) buvo prašomi pareikšti savo nuomonę apie tai, nuo ko priklauso vaiko adaptacijos sėkmė ikimokyklinėje įstaigoje. Tik dalis tėvų išreiškė savo pastebėjimus šiuo klausimu (N=43, 55%). Respondentų nuomonės galima suskirstyti į tris grupes.

Pirmoji grupė akcentavo tėvų ir pedagogų svarbą šiame procese:

„Nuo tėvų ir ikimokyklinės ugdymo įstaigos personalo sugebėjimo sudominti vaiką ir suteikti saugumą naujoje aplinkoje“.

„Tiek nuo tėvų, tiek nuo auklėtojų“.

„Nuo vaiko paruošimo lankyti ikimokyklinio ugdymo įstaigą, tėvų požiūrio į įstaigą, pedagogų nusiteikimo priimti vaiką“.

„Nuo situacijos šeimoje, tėvų požiūrio į ikimokyklinę ugdymo įstaigą, vaiko emocinės būklės – prisitaikyti naujoje situacijoje ir kaip jam padės auklėtojos“.

„Priklauso nuo pačio vaiko, šeimos palaikymo, mokymo būti kolektyve, nuo auklėtojų profesionalumo, rūpestingumo ir gerumo“.

„Nuo auklėtojų, jų sukuriamos aplinkos ir tėvų nuteikimo“.

„Nuo vaiko ir tėvų santykių, pedagogų požiūrio į vaiką, nuo ugdymo aplinkos, bedravimo“.

„Priklauso kaip tėvai paruošia vaiką šiam gyvenimo etapui. Daug kas priklauso nuo auklėtojų“.

„Nuo pedagogų gebėjimo sudominti vaiką, tėvų gebėjimo nuteikti vaiką, kad darželis yra gerai“.

„Nuo darbuotojų rodomo dėmesio vaikui, taip pat nuo tėvų auklėjimo“.

„Nuo pasiruošimo namuose, aplinkos grupėje, auklėtojos požiūrio“.

„Nuo tėvų bendravimo su vaiku, tai yra nuo šeimos“.

Antroji tėvų grupė akcentavo paties vaiko, jo charakterio svarbą adaptacijos procesui:

„Nuo vaiko charakterio, temperamento, mokėjimo pateikti save bei mokėjimo bendrauti“.

„Žinoma nuo paties vaiko, ar jis draugiškas, ar nesipyksta su kitais“.

„Nuo vaiko charakterio“.

„Nuo to, kaip vaikas moka bendrauti su bendraamžiais“.

„Nuo vaiko charakterio“.

„Nuo vaiko pasiruošimo naujam gyvenimo etapui, kaip jis priima naujas sąlygas“.

Trečiasis blokas tėvų atsakymų nurodo, jog už adaptaciją ikimokyklinėje įstaigoje yra atsakingi išskirtinai joje dirbantys pedagogai:

„Vaiko adaptacija priklauso nuo grupės auklėtojų, nuo to kokie užsiėmimai vyksta, kiek užsiimama su vaiku“.

„Nuo pedagogo“.

„Nuo auklėtojų ir vaikų grupėje supančios aplinkos“.

„Kaip auklėtoja sugebės vaikutį įtraukti į veiklą, taip jis ir jausis grupėje. Jei bus įdomu, eis į darželį su noru, jei ne, tada bus sunku tėvams“.

„Nuo personalo, auklėtojų ir vaiko“.

„Priklauso nuo įstaigos darbuotojų“.

„Nuo pedagogų požiūrio į vaiką“.

Pedagogai taip pat išsakė savo nuomonę apie vaiko adaptacijos sėkmę ikimokyklinėje įstaigoje. Jie vieningai nurodo, jog vaikui padeda gerai adaptuotis naujoje vietoje ugdymo ir bendravimo principas ne „šalia“ ir ne „virš“ vaiko, o kartu su juo. Sėkmingam socialiniam ugdymui vaikų adaptavimuisi ikimokyklinėje ugdymo įstaigoje, kaip rodo pedagogų atsakymai, labai svarbu, kad tėvai ir kiti ugdytojai turėtų pedagogikos mokslo žinių apie vaiko raidos ypatybes, individualybės ir savivaizdžio sampratą. Pedagogai pabrėžia ir bendradarbiavimo su tėvais svarbą:

„Nuo bendravimo su tėvais, susipažįstant su vaiko šeima, jo poreikiais, sužinant, kas jam svarbu, įdomu. Taip galima surasti su vaiku bendrų interesų, užmegzti kontaktą, sudominti veikla“.

„Nuo auklėjimo šeimoje, nuo geros atmosferos įstaigoje“.

„Nuo sukurtos jaukios aplinkos, rodomos pagarbos vaikui, sąlygų pasijusti saugiam sudarymo“.

„Nuo tėvų požiūrio į ikimokyklinę įstaigą, nuo abipusio bendravimo tarp pedagogų ir tėvų, noro bendradarbiauti vaiko labui“.

„Nuo šeimo ir pedagogo bendradarbiavimo, grupės mikroklimato“.

„Nuo bendravimo šeimoje, bendravimo su pedagogais, vaiku“.

„Nuo tarpusavio santykių tarp pedagogo ir tėvų“.

„Nuo šeimos paruošimo, vaiko asmenybinių savybių, grupės mikroklimato, vaiko amžiaus“.

„Nuo pačio vaiko ypatumų, įpročių, pomėgių, charakterio ir nuo tėvų pasiruošimo supažindinti su įstaiga, aktyvaus dalyvavimo veikloje, adaptacijos laikotarpiu. Pokalbių su pedagogais, savo norų, nuomonės atskleidimo. Bendro susitarimo radimo“.

Apibendrinant atvirų klausimų atsakymus galima teigti, jog perėjimo iš namų į ikimokyklinę įstaigą laikotarpis ypatingas. Vaikas patenka į bendraamžių grupę, dalyvauja įvairiose veiklose, įsijaučia į savo naują vaidmenį, išmoksta bendrauti su draugais pedagogais ir kitais šalia esančiais žmonėmis. Ikimokyklinėje ugdymo įstaigoje reikia mokytis naujų dalykų ir naujų elgesio taisyklių. Šiuo laikotarpiu vienu metu ir per trumpą laiką vaikui reikia atlikti daugybę užduočių, kurios jį domina, bet kartu ir kelia baimę, kad nepavyks visko atlikti. Tokiu atveju daugiau dėmesio skiriama vaiko būsenai ir visapusiškai jam padedama. Šis darbas atliekamas šeimai ir pedagogams bendradarbiaujant.

IŠVADOS

Teorinis tyrimas patvirtino hipotezę, kad ikimokyklinio amžiaus vaikų iš socialiai remtinų šeimų ankstyvoji adaptacija yra sudėtingesnė ir problematiškesnė, negu vaikų augančių darniose šeimose. Empirinis tyrimas iškeltą hipotezę patvirtino tik iš dalies.

Teorinės literatūros analizė parodė, kad:

1. Analizuojant tyrimus, kuriose yra aptariami šeimos santykiai, galima teigti, kad visų tyrėjų nuomonė sutampa dėl ankstyvojo amžiaus vaikų integracijos svarbos ugdomajam procesui. Šis tarpnis labai svarbus tolimesniam vaiko ugdymui(si), todėl ankstyvosios adaptacijos procesas yra neatsiejamas nuo šeimos, kurioje vaikas auga, nepriklausomai nuo to, ar šeima yra darni, ar socialiai remtina.
2. Pasikeitusi visuomenės socialinė – ekonominė situacija, įnešė daug nestabilumo į daugelio šeimų gyvenimus. Kai kurių šeimų prarastos socialinės garantijos turėjo nemažai įtakos ir vaiko ankstyvosios adaptacijos procesams. Labai svarbiais tampa socialiniai – ekonominiai faktoriai, tėvų išsilavinimas, šeimos socialinis statusas ir šeimos tarpusavio santykių kokybė.
3. Visuomenėje atsiradus vidutines ir mažas pajamas gaunančių šeimų grupėms, pakito ir tam tikras visuomeninis statusas bei požiūris į atskiras šeimų grupes. Socialiai remtinos šeimos susiduria ne tik su finansinėmis problemomis, per mažu valstybės rūpinimusi tokiomis šeimomis, bet ir su neigiamu tam tikros visuomenės dalies požiūriu į tokias šeimas.
4. Vaiko emocinė būsena svarbi ankstyvajame adaptacijos procese, sėkmingai tolimesniai jos eigai. Vaikai ikimokykliniame amžiuje turi išmokti atpažinti tinkamas ir netinkamas emocijas ir sugebėti jas išreikšti įvairiose situacijose.
5. Kiekviena šeima, auklėdama vaikus, naudojami savais auklėjimo metodais, kurie ne visada gali būti priimtini ir efektyvūs. Tai turi didelę įtaką vaikui adaptuojantis ikimokyklinėje įstaigoje. Svarbią vietą ankstyvajame adaptaciniame periode užima tėvų taikomi auklėjimo metodai, nesugebėjimas tarpusavyje išspręsti didelių ir ilgalaikių šeimos problemų.
6. Kiekvienas vaikas yra asmenybė, turinti tam tikrus charakterio bruožus, besiformuojančius įgūdžius ir poreikius. Galima teigti, kad ankstyvosios adaptacijos sėkmę arba nesėkmę lemia ir vaiko kaip asmenybės charakterio bruožai ir tam tikri aplinkos reikalavimai.
7. Ankstyvajame vaiko vystymosi periode negalima išskirti tik vienos kokios nors rūšies adaptacijos. Šis procesas yra glaudžiai susijęs ir labai svarbus ikimokykliniame amžiuje. Ankstyvajame amžiuje vaikams yra būdinga tiek biologinė, tiek psichologinė, tiek socialinė adaptacija. Visos šios rūšys tarpusavyje glaudžiai susiję ir gali tęstis nuo kelių savaičių iki kelių mėnesių ar net pusmečio ir daugiau.

8. Ankstyvajame amžiuje galima pastebėti skirtingą vaikų aktyvumą, skirtingus gebėjimus ir poreikius, lankant ikimokyklinio ugdymo įstaigą. Šiame etape vaiko adaptacija nusako socialinio elgesio efektyvumo laipsnį, aktyvumą ir gebėjimą prisitaikyti prie dinamiškai besikeičiančios aplinkos, priimant vienokius ar kitokius sprendimus.
9. Jau ankstyvajame amžiuje tiek tėvai, tiek ir pedagogai vadovaujasi tam tikromis taisyklėmis, kurios vaikui ne visada yra suprantamos arba priimtinos. Todėl galima teigti, kad vienas iš svarbiausių ankstyvosios adaptacijos bruožų yra vaiko gebėjimas interpretuoti jam taikomas taisykles, o ne akiai jomis sekti arba beatodairiškai tas taisykles vykdyti.
10. Šeimos socialinis statusas didele dalimi lemia ir vaiko charakterio bruožus, jo psichologinę būseną, gebėjimą bendrauti su savo bendraamžiais. Tai labai ryškiai atsispindi vaikų ankstyvosios adaptacijos procese. Vaikai gyvenantys socialiai ar ekonomiškai pažeidžiamose šeimose, yra socialiai uždaresni, turi psichologinių ir socialinės adaptacijos sunkumų.

Vaikų iš socialiai remtinių šeimų ankstyvosios adaptacijos ypatumų empirinio tyrimo išvados:

11. Šiuolaikinėje visuomenėje didelis tėvų užimtumas dažnai trukdo pilnaverčiam bendravimui tiek su vaikais, tiek ir su ikimokyklinės ugdymo įstaigos pedagogais bei specialistais. Tai labai svarbus momentas vaiko ankstyvosios adaptacijos procesui. Ypatingas dėmesys sėkmingai vaiko ankstyvajai adaptacijai turi būti skiriamas glaudžiam bendradarbiavimui tarp tėvų, pedagogų ir ikimokyklinėje įstaigoje dirbančių specialistų.
12. Ikimokyklinio amžiaus vaikų ankstyvąją adaptaciją ikimokyklinėse įstaigose tėvai vertina palankiai. Jų nuomonės rodo, kad daugelis vaikų nepatiria didelių sunkumų bei problemų šiuo periodu. Respondentai akcentuoja, kad tam įtakos turi gerai susiformavę savitvarkos įgūdžiai, gebėjimas adekvačiai reaguoti į elementarias situacijas (emocijomis), vaikų pozityvus nusiteikimas teigiamai reaguoti į kitus asmenis (bendraamžius, personalą). Tėvai nurodo, kad bendravimo įgūdžiai dar nėra pakankami. Respondentų nuomone, vaikams didžiausių problemų adaptacijos periodu sukelia pasikeitusi dienvietė.
13. Ikimokyklinio amžiaus vaikų ankstyvąją adaptaciją ikimokyklinėse įstaigose pedagogai vertina palankiai. Jų nuomonės rodo, kad šis periodas daugeliui vaikų nėra sudėtingas ar problemiškas. Pedagogai akcentuoja vaikų gerus savitvarkos įgūdžius, gebėjimą tinkamai reaguoti emocijomis į tam tikras situacijas. Pedagogų nuomone, vaikų bendravimo įgūdžiai dar tik pradeda formuotis.
14. Tėvų ir pedagogų nuomonių palyginimas atskleidė statistiškai patikimą skirtumą: tėvai pozityviau nei pedagogai vertina vaikų adaptaciją grupėje, savitvarkos ir bendravimo įgūdžius, specialiuosius gebėjimus, emocinį intelektą bei gebėjimą įsijausti į kitų asmenų

būseną, charakterio ypatumus. Pedagogai dažniau nei tėvai pastebi vaikų emocinius simptomus.

15. Tyrimas parodė, kad tėvai ir pedagogai suvokia, kad jie yra svarbiausi asmenys, padedantys vaikui lengviau adaptuotis naujoje aplinkoje. Pedagogai savo ruožtu ypač akcentavo bendradarbiavimo su tėvais svarbą.

REKOMENDACIJOS

1. Valstybė turėtų skirti daugiau dėmesio ir lėšų socialiai remtinoms šeimoms, kad vaikai augantys šiose šeimose galėtų sėkmingai užsiimti papildomu ugdymu ir save realizuoti turimų gebėjimų srityse.
2. Ikimokyklinio ugdymo pedagogai turėtų pastoviai informuoti tėvus apie vaiko ankstyvosios adaptacijos proceso rezultatus, raginti tėvus įsijungti ir dalyvauti ikimokyklinėje įstaigoje įgyvendinamuose projektuose, skatinančiuose visapusišką vaiko lavinimą(si).
3. Formuoti pedagogų ir tėvų nuostatas, kad kiekvienas vaikas, nepriklausomai nuo jo socialinės padėties, turi būti vienodai svarbus ir negali būti išskiriamas arba kaip nors kitaip vertinamas.
4. Organizuoti ir rengti specialistų (psichologo, socialinio darbuotojo ir kt.) seminarus šeimoms, ypač kviečiant šiuose seminaruose dalyvauti socialiai remtinų šeimų narius, kurie padėtų šalinti vaikų adaptacinius sunkumus.
5. Ikimokyklinių ugdymo įstaigų administracija turėtų skatinti pedagogus domėtis ankstyvosios adaptacijos naujausiomis metodologijomis ir užtikrinti dalyvavimą seminaruose šia tema bei skleisti įgytą patirtį savo kolegų tarpe.

LITERATŪRA

1. Amato, P. R. (1994). Father-child relations, mother-childrelations, and offspring psychological well-being inearly adulthood.*Journal of Marriage and the Family*, 56, 1031–1042.
2. Ambrukaitis J. (sud. ir ats. red.) (2003). *Specialiojo ugdymo pagrindai*. Šiauliai: Šiaulių universitetas.)
3. Bajoriūnienė, V. (2006). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų socializacijos proceso efektyvinimas menine veikla*. Magistro darbas, Šiaulių universitetas, Šiauliai.
4. Barbora L., Kazlauskienė A., Lukavičienė V. ir kt. (2008). *Kursinių ir baigiamųjų (bakalauro, magistro, specialiųjų profesinių studijų) darbų rengimo ir gynimo metodinės rekomendacijos*. Šiauliai. VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
5. Barkauskaitė, M. (2007). Paauglių socializacija: ypatumai, kaitos galimybės. *Pedagogika*, 88, 116 – 123.
6. Berk, L. E. (2003). *Child development*. [Žiūrėta 2010-04-12]. Prieiga per internetą: <<http://www.abacon.com/berk/cd/index.html>>.
7. Berns R. M. (2009). *Vaiko socializacija. Šeima, mokykla, visuomenė*.
8. Bikulčius J. (1996). *Šeimyninio gyvenimo darna ir jos išsaugojimo paslaptys*. Kaunas, Technologija. p. 123.
9. Broom, L., Bonjean, Ch. M., Broom, D. H. (1992). *Sociologija. Esminiai tekstai ir pavyzdžiai*. Kaunas, Litera.
10. Brugen, C., Stams, G., Bögels, S. (2008). Research Review: The relation between child and parent anxiety and parental control: a meta-analytic review. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49 (12), 1257-1269.
11. Bulotaitė, L., Pivorienė R.,V. (2000). *Drauge su vaiku*. Vilnius, Švietimo ir mokslo ministerija.
12. Burvytė S. (2004). Adaptacija ir jos raiška pradinėje mokykloje. *Pedagogika*, 73, p. 83-88.
13. S. Burvytė, K. Ralys, R. Ilgūnienė (2012). Ugdymo šiuolaikinėje šeimoje konceptas. Vilnius.
14. Buzaitytė-Kašalynienė, J. (2007).*Vaikų socialinių įgūdžių vertinimo pirmo ir antro matavimų lyginamoji duomenų analizė*. [Žiūrėta 2010-04-17]. Prieiga per internetą: <<http://www.lygus.lt/.../ataskaita%20Socialines%20kompetencijos%20ivertinimas.doc>>.
15. Craig, G. J., Baucum, D. (2002). *Human development*.Hardcover: Prentice hall.

16. Čėsnaite D., Ivanauskienė F. (2001). Pirmos klasės mokinių psichosocialinės adaptacijos tyrimas. *Pedagogika. Mokslo darbai*. 54, p. 46-47.
17. Dadūraitė R., Damaševičiūtė J. (2004). Išsiskyrusių šeimų vaikų mokyklinės adaptacijos ypatumai. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 3, p. 29-33.
18. Darling, N., Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113, 487–496.
19. Daukšytė, J. (2002). Socialinių įgūdžių lavinimo praktika. *Pedagogika*. [Žiūrėta 2010-04-18]. Prieiga per internetą: <<http://www.vdu.lt/senas/staff/Slavistika/Dauksyte.pdf>>.
20. Feng, X., Shaw, D. S., Kovacs, M., Lane, T., O'Rourke, F., Alarcon, J. H. (2008). Emotion regulation in preschoolers: the roles of behavioral inhibition, maternal affective behavior, and maternal depression. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49 (3), 21-34.
21. Galkienė, A. (2005). *Heterogeninių grupių didaktika: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje*. Šiauliai, Šiaulių universiteto leidykla.
22. Grinienė E. (1984). *Vaiko adaptacija mokykloje*. Kaunas, Šviesa.
23. Grinienė E., Lindišienė D., Maračinskienė E. ir kt. (1990). *Mokymosi įtaka vaiko ir paauglio organizmui*. Kaunas, Šviesa.
24. Gučas, A. (1990). *Vaiko psichologija*. Kaunas, Šviesa.
25. Hallahan, D., P. ir Kauffman, J., M. (2003). *Ypatingieji mokiniai*. Vilnius, Alma littera.
26. Jovaiša, L. (1993). *Pedagogikos terminai*. Kaunas, Šviesa.
27. Juodaitytė, A. (2002). *Ugdymas ir socializacija vaikystėje*. Klaipėda.
28. Juodaitytė, A. (2003). *Ugdymas ir socializacija vaikystėje*. Vilnius.
29. Juodraitis A. (2004). *Asmenybės adaptacija: kintamųjų sąveika*. Šiaulių universiteto leidykla.
30. Juodraitis A. (1999). *Asmenybės psichologinės adaptacijos prielaidos*. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
31. Karalienė, R. (2008). *Elgesio ir emocijų sutrikimų turinčių vaikų ugdymo pradinėje mokykloje modelis*. Magistro darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas.
32. Kardelis K. (2007). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai. Lucilijus.
33. Kanopienė V. (2008). *Socialinė demografija*. Vilnius, Mykolo Romerio universitetas.
34. Kvieskienė G. (2005). *Pozityvioji socializacija: monografija*. Vilnius: VPU

35. Kiškis A. *Šiuolaikinės nusikalstamo elgesio teorijos*. [Žiūrėta 2010-03-14].
Prieiga per internetą: <<http://www3.mruni.lt/~akiskis/paskaitos/2%20tema.ppt>>
36. Lazutka R., Žalimienė L., Skučienė D. ir kt. (2008). *Socialinė parama Lietuvoje: remiamųjų padėtis ir paramos rezultatai*. Vilnius, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.
37. Leliūgienė, I. (2002). *Socialinė pedagogika*. Kaunas, Šviesa.
38. Leliūgienė I. (2003). *Socialinė pedagogika*. Kaunas, Technologija.
39. Leliūgienė I. (2002). *Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas*. Kaunas, Technologija.
40. Lesinskienė, S., Pūras, D. (2005). *Vaikų elgesio ir psichikos sutrikimai*. Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla.
41. Lesinskienė, S., Malyško, K., Beliajevaitė, G. (2005). Vaikų baimės pradinėse klasėse. *Medicinos teorija ir praktika: medicinos žurnalas*. Vilnius, UAB SK-Impex.
42. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, Šeimos teisė, 2000.
43. Luckuvienė, D. (2008). *Šeimos ir ikimokyklinio ugdymo institucijos bendradarbiavimas – socialinės kompetencijos ugdymo ikimokykliniame amžiuje prielaida*. Magistro darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas.
44. Maslow A. H. (2006). *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius.
45. Meisels S. J., Atkins-Burnett, S., Nicholson, J. (1996). *Assesment of Social Competence, Adaptive Behaviors, and Approaches to Learning with Young Children*. U.S. Department of Education Office Research and Improvement. Washington: Working Paper Series. [Žiūrėta 2010-03-12]. Prieiga per internetą: <<http://www.ed.gov>>.
46. Milienė B., Rimkienė I. (2003). Priešmokyklinis ugdymas ir pradinė mokykla: patirtis, idėjos. *Respublikinė mokslinė praktinė konferencija*. Šiauliai, 2003 m. balandžio 11 d.
47. Minkuvienė E. (2003). *Priešmokyklinis ugdymas ir pradinė mokykla: patirtis, idėjos*. Šiauliai, K. Vasiliausko I.
48. Miškinis K. (2003). *Šeima žmogaus gyvenime*. Kaunas, Aušra.
49. Monkevičienė O. (2003). *Mano vaikai*. Priešmokyklinis vaiko ugdymas. Kaunas: Šviesa
50. Myers, D.G. (2000). *Psichologija*. Vilnius, Poligrafija ir informatika.
51. Nasvytienė, D. (2005). *Vaiko elgesio ir emocinės problemos: kontekstas, psichologinis įvertinimas ir pagalba*. Vilnius, Vilniaus pedagoginis universitetas.

52. Navakauskienė R. (2003). Priešmokyklinis ugdymas ir pradinė mokykla: patirtis, idėjos. *Respublikinės mokslinės praktinės konferencijos medžiaga*. Šiauliai, 2003 m. balandžio 11 d.
53. Navaitis, G. (2001). *Psichologinė parama paaugliui*. Vilnius, Kronta.
54. Pocienė V. (2003). Priešmokyklinis ugdymas ir pradinė mokykla: patirtis, idėjos. *Respublikinės mokslinės praktinės konferencijos medžiaga*. Šiauliai, 2003 m. balandžio 11 d.
55. *Psichologijos žodynas* (1993). Vilnius: mokslo ir enciklopedijų leidykla.
56. Remiantis 2008 m. birželio 3 d. nutarimu „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ (Nr. X-1569),
57. Rose, A. J., Rudolph, K. D. (2006). Review of sex differences in peer relationship process: potential trade offs for the emotional and behavioral development of girls and boys. *Psychological Bulletin*, 132 (1), 98-131.
58. Seliokienė L. (2004). *Šeimos pedagogika*. Marijampolė. p. 126.
59. Straipsnis iš Vikipedijos, laisvosios enciklopedijos. [Žiūrėta 2011-01-05]. Prieiga per internetą: <<http://lt.wikipedia.org/wiki/Adaptacija>>.
60. Statistikos departamentas. Gyvenimo lygis ir skurdas 2005 m., Vilnius, 2006, p. 20
61. Statistikos departamentas. Socialinio būsto nuoma i valstybės remiami būsto kreditai 2006 m. Vilnius, 2007, p. 4
62. Statistikos departamentas. Švietimas 2006, p. 37
63. Statistikos departamento informacija[Žiūrėta 2007-06-29]. Prieiga per internetą:
<<http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=1927>>
64. *Šeimos teisė*, (2003), p. 291
65. *Šeimos politikos koncepcija*(1995) p.21
66. Ušeckienė L. (2008). *Žymesnės XX a. pedagoginės kryptys ir jų ištakos*. Šiauliai, Šiaulių universitetas.
67. *Vaikų teisės nuostatų įgyvendinimas* (2002).Vilnius.
68. *Vaiko teisių konvencija*. (1999). Vaiko teisių informacijos centras.
69. Vyškniauskytė Rimkienė, J., Kardelis K., (2004). *Paauglių socialinės kompetencijos raiška įvairaus sociometrinio statuso grupėse*. [Žiūrėta 2010-02-03]. Prieiga per internetą:
<http://www.vpu.lt/pedagogika/PDF/2004/71/Vysniauskyte-rimkiene_Kardelis.pdf>.

70. Žukauskienė, R. (2001). *Raidos psichologija*. Vilnius, Margi raštai.
71. Žodynas [Žiūrėta 2012-12-18]. Prieiga per internetą <<http://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/s/savitvarka>>.
72. Wilder, E. J. (2003). *The Theoretical Basis for the Life Model*. [Žiūrėta 2010-02-26].
Prieiga per internetą:
<<http://www.lifemodel.org/download/Model%20Building%20Appendix.pdf>>.